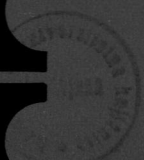

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XVIII – leto 1972/73 – št. 3

Jezik in slovstvo

Letnik XVIII, številka 3

Ljubljana, december 1972/73

Časopis izhaja od oktobra do maja (8 številk)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska AERO, kemična in grafična industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 32.— din, polletna 16.— din, posamezna številka 4.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 16.— din

Za tujino celoletna naročnina 48.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto Ljubljana, št. 421-2/72 z dne 21. 11. 1972 je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka.

Vsebina tretje številke

Razprave in članki

- 81 *Vlado Nartnik* Poskus nove obravnave slovenskega fonološkega sistema
- 91 *Gregor Kocijan* Slovensko leposlovje na srbohrvaškem jezikovnem območju (1945—1970)
- 99 *Štefan Barbarič* Literarno muzejstvo pri nas in po svetu
- 106 *Erika Mihevc-Gabrovec* Profesor Milan Grošelj — sedemdesetletnik
- 108 *Emil Štampar* Ob sedemdesetletnici profesorja Janka Jurančiča

Zapiski, ocene in poročila

- 109 *Maja Košmrlj* in *Jaka Müller* Pregled tujih kritičnih mnenj in pripomb o Slovarju slovenskega knjižnega jezika
- 113 *Kajetan Gantar* Latinski pisci na Slovenskem
- 115 *Tone Pretnar* Kette in Bevk v »slovenski kulturni zakladnici«
- 116 *Alenka Šivic-Dular* Prva knjiga Skokovega etimološkega slovarja
- 118 *Cvetana Tavzes* Slovar starocerkvenoslovanskega jezika
- 120 *Janez Žitnik* Prirejeni izbor spisov Noama Chomskega v srbohrvaščini
- 3/4 V oceno smo prejeli

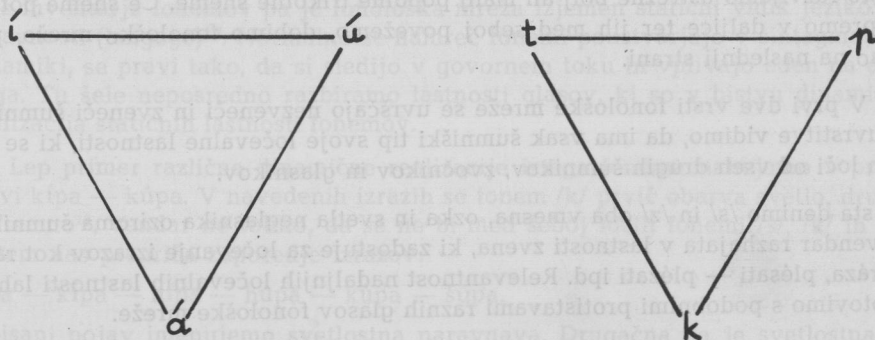
POSKUS NOVE OBRAVNAVE SLOVENSKEGA FONOLOŠKEGA SISTEMA

1. Fonološki opis¹ lahko izhaja iz izgovorne ali iz akustične pojavnosti glasov kega jezika. Prvo izhodišče ima na voljo izsledke bogate fonetične tradicije, ki sega še v prejšnje stoletje. Toda sodobne radiografske raziskave so pokazale, da izgovorne lege niso tako stabilne², kot se je mislilo, in da je fiziološka obravnavna marsikdaj oprta tudi na drugo, akustično izhodišče³.

Pri akustičnem izhodišču se proučuje fizikalni ustroj poslanih glasov ter način, kako jih uho sprejema. Pri njem tedaj ločevalna vloga glasov⁴ nikakor ni zmanjšana. Ker pa se nekateri izgovorno oddaljeni glasovi povrh družijo v akustično podobne tipe⁵, lahko z zavestno pritegnitvijo akustike glasovno gradivo nadalje uredimo tako, da je fonološka analiza zelo olajšana⁶. Na to ureditev vpliva predvsem nekaj osnovnih zvočnih kontrastov⁷, ki se smotrno vključujejo v sistem ločevalnih lastnosti (distinctive features)⁸, razkritih na podlagi izgovorne fonetike.

2.1 Prvi tak kontrast⁹ obstaja med glasovi, ki so bodisi periodični toni, npr. í, á, ú, ali neurejeni šumi, npr. t, k, p. Tonskim glasovom pravimo glasniki (vocoids), šumnim pa neglasniki (contoids)¹⁰.

2.2 Nadaljnja dva para ločevalnih lastnosti pomagata razporediti same glasnike ali neglasnike. To sta svetlost — temnost (í — ú, t — p) in širokost — ozkost (á — í/ú, k — t/p)¹¹, ki se navadno predočata v takihle trikotnih shemah:

¹ S. Marcus, *Introduction mathématique à la linguistique structurale*. Paris 1967, s. 45.

² B. Wierzchowska, *Badania kinorentgenograficzne mowy a akustyka*. Biuletyn PTJ XXIV. Wrocław 1966, s. 126.

³ B. Malmberg, *La phonétique*. Paris 1966, s. 63.

⁴ V. A. Moskovič, *Informacionnye jazyki*. Moskva 1971, s. 9.

⁵ J. D. Polivanov, *Recenzija na knjigo R. Jakobsona*. Stat'ji po obščemu jazykoznaniju. Moskva 1968, s. 141.

⁶ V. Izakovič, *Analiza s pomočjo sinteze in sintetizatorji*. JiS XV. Ljubljana 1970, s. 242.

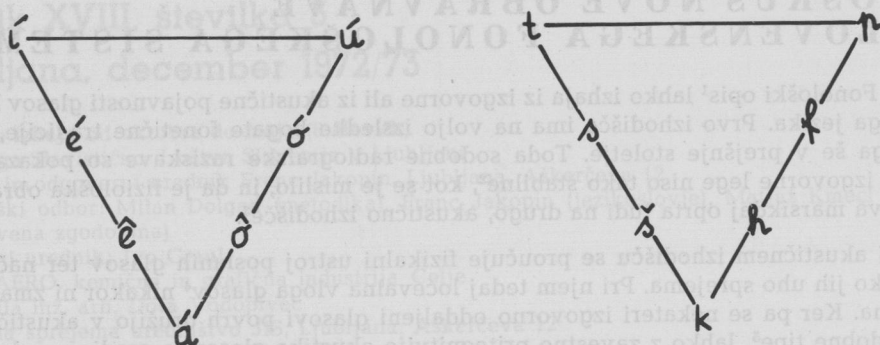
⁷ B. Malmberg, *Nowe drogi w językoznawstwie*. Warszawa 1969, s. 187.

⁸ R. H. Robins, *General Linguistics*. London 1971, s. 146.

⁹ Glej 3, s. 20.

¹⁰ C. F. Hockett, *Kurs językoznawstwa współczesnego*. Warszawa 1968, s. 82.

Za razporeditev slovenskih glasnikov in neglasnikov pa te dve protistavi ne zadostujeta. Med krajnimi širokimi (á; k) in ozkimi (í, ú; t, p) nahajamo tudi vmesne glasove¹², ki se spet delijo na široke (ê, ô; š, h) in ozke (é, ó; s, f):

2.3 Na drugi strani ni izrazite meje med glasniki in neglasniki. Če se na primer čisti glasnik /i/ priduši s komaj zaznavnim šumom¹³, preide v motni glasnik /j/. Slednjemu pa se neglasniki bližajo v dveh stopnjah. Najprej se nezveneči /t/ v kombinaciji z grlnim tonom, imenovanim zven, spremeni v zveneči /d/. Ko se v drugi stopnji zveneči /d/ obogati še z nosnim ali plavnim tonom, dobimo neglasnika /n/ oziroma /l/; ta dva sta tonsko že tako močna, da je njun šum po vsem zakrit in sestavlja posebno kategorijo zvočnikov kot nasprotje šumnikov /t/ in /d/¹⁴.

2.4 Iz naštetih krajnih ozkih svetlih šumnikov, zvočnikov in glasnikov seveda lahko razvijemo ustrezne bolj ali manj popolne trikotne sheme. Če sheme potem razpremo v daljice ter jih med seboj povežemo, dobimo fonološko mrežo, podano na naslednji strani.

3.1 V prvi dve vrsti fonološke mreže se uvrščajo nezveneči in zveneči šumniki. Iz uvrstitve vidimo, da ima vsak šumniški tip svoje ločevalne lastnosti, ki se po njih loči od vseh drugih šumnikov, zvočnikov in glasnikov.

Če sta denimo /s/ in /z/ oba vmesna, ozka in svetla neglasnika oziroma šumnika, se vendar razhajata v lastnosti zvena, ki zadostuje za ločevanje izrazov kot rása — ráza, plésati — plézati ipd. Relevantnost nadaljnjih ločevalnih lastnosti lahko ugotovimo s podobnimi protistavami raznih glasov fonološke mreže.

3.2 Iz teh protistav pa izhaja, da za istovetnost ali neistovetnost posameznih šumnikov, zvočnikov in glasnikov niso odločilne njihove integralne glasovne podobe, ampak zgolj skupnosti ločevalnih lastnosti¹⁵, ki jih nakazuje fonološka

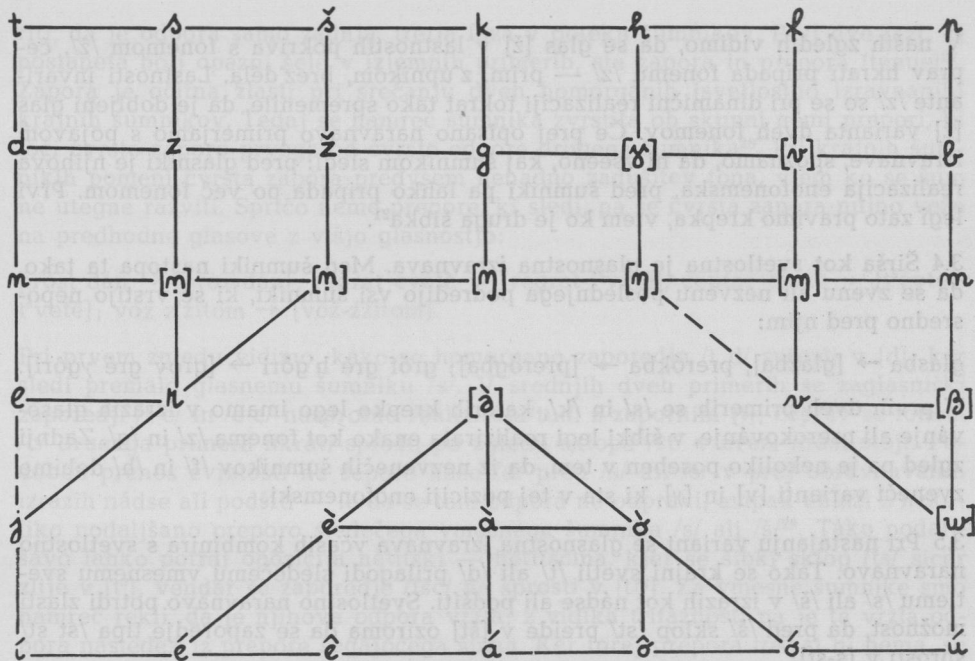
¹¹ O. Jakobson, *Zwukowye zakony detskogo jazyka i ih mesto v obščej fonologii*. Principy tipologičeskogo analiza jazykov različnega stroja. Moskva 1972, s. 253.

¹² J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor 1965, s. 113.

¹³ N. P. Karpov, *Fonetika ispanskogo jazyka*. Moskva 1969, s. 72.

¹⁴ F. Jakopin, *Slovnica ruskega knjižnega jezika*. Ljubljana 1968, s. 75.

¹⁵ V. M. Solncev, *Jazyk kak sistenno-strukturnoe obrazovanie*. Moskva 1971, 198.

mreža. Spričo pomembne vloge veljajo te skupnosti za posebne fonološke segmente¹⁶, imenovane fonemi¹⁷.

Fonološka mreža torej glasov slovenskega jezika ne predstavlja le v urejenih odnosih, ampak jih hkrati abstrahira v skupnosti ločevalnih lastnosti in s tem opisuje osnovni inventar resničnih pa tudi možnih fonemov našega jezika. Kot opis inventarja fonemov pa je fonološka mreža izjemen statični vidik jezikovne dejavnosti (langage)¹⁸. Normalno se namreč fonemi poustvarjajo v sintagmatski dinamiki, se pravi tako, da si sledijo v govornem toku in vplivajo eden na drugega. Tu šele neposredno razbiramo lastnosti glasov, ki so v bistvu dinamična realizacija statičnih lastnosti fonemov.

3.3 Lep primer različne dinamične realizacije istega fonema nahajamo v protistavi kípa — kúpa. V navedenih izrazih se fonem /k/ prvič obarva svetlo, drugič pa temno¹⁹, vendar ne toliko, da se ne bi med seboj ločili fonemi /š/, /k/ in /h/. O tem nas prepriča zaporedje izrazov:

šípa — kípa — hípa — húpa — kúpa — šúpa.

Opisani pojav imenujemo svetlostna naravnava. Drugačna pa je svetlostna izravnava (nevtalizacija)²⁰. Ta poteka med vmesnimi svetlimi šumniki, in sicer tako, da se širokosti sledečega navzame tudi predhodni ozki šumnik:

z'žúpnikom → [žžúpnikom], brez'ždéla → [brežždéla].

¹⁶ Z. Harris, *Mathematical Structures of Language*. New York 1968, s. 22.

¹⁷ S. K. Šaumjan, *Problems of Theoretical Phonology*. The Hague 1968, s. 20.

¹⁸ R. Katičič, *Osnovni pojmovi suvremene lingvističke teorije*. Zagreb 1967, s. 11.

¹⁹ F. Bezljaj, *Osnove fonetike*. Ljubljana 1960, s. 51.

²⁰ R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I*. Zagreb 1969, s. 925.

V naših zgledih vidimo, da se glas [ž] v lastnostih pokriva s fonemom /ž/, čeprav hkrati pripada fonemu /z/ — prim. z'úpnikom, brez'déla. Lastnosti invariante /z/ so se pri dinamični realizaciji tokrat tako spremenile, da je dobljeni glas [ž] varianta dveh fonemov. Če prej opisano naravnavo primerjamo s pojavom izravnave, spoznamo, da ni vseeno, kaj šumnikom sledi: pred glasniki je njihova realizacija enofonemska, pred šumniki pa lahko pripada po več fonemom. Prvi legi zato pravimo krepka, vtem ko je druga šibka²¹.

3.4 Širša kot svetlostna je glasnostna izravnava. Med šumniki nastopa ta tako, da se zvenu ali nezvenu poslednjega podredijo vsi šumniki, ki se vrstijo neposredno pred njim:

glásba → [glázba], prerókba → [prerógba]; gròf gré h'gòri → [gròv gré γgòri].

V prvih dveh primerih se /s/ in /k/, katerih krepko lego imamo v izrazih glasovánje ali prerokovánje, v šibki legi realizirata enako kot fonema /z/ in /g/. Zadnji zgled pa je nekoliko poseben v tem, da iz nezvenečih šumnikov /f/ in /h/ dobimo zveneči varianti [v] in [ɣ], ki sta v tej poziciji enofonemski.

3.5 Pri nastajanju variant se glasnostna izravnava včasih kombinira s svetlostno naravnavo. Tako se krajni svetli /t/ ali /d/ prilagodi sledečemu vmesnemu svetlemu /s/ ali /š/ v izrazih kot nádse ali podšítí. Svetlostno naravnavo potrди zlasti možnost, da pred /š/ sklop /st/ preide v [št] oziroma da se zaporedje tipa /st st/ sprosti v [s-st]:

hrást šumí → [hrášt-šumí], hrást stojí → [hrás-stojí].

Zanimivo pa je, da zveneči /z/ ali /ž/ dopušča celo vzajemno naravnavo, ki se kaže v naslednjem zlitju krajnih in vmesnih svetlih šumnikov:

podzídati → [podz'ídati], podžígati → [podž'ígati].

Da bi to zlitje razložili, moramo omeniti širšo razliko med krajnimi in vmesnimi šumniki. Kot integralna lastnost²² se namreč pri prvih javlja nenadna čvrsta odpora (abrupt release)²³, vtem ko je pri drugih ta odpora manj izrazita²⁴, lahko bi rekli vrzla (smooth)²⁵. Če se torej vmesni vrzli šumnik /z/ ali /ž/ znajde za naravnanim krajnim čvrstim šumnikom /d/, pomeni kljub krepkosti le nastavek prvega.

Zdaj nastane vprašanje, zakaj vzajemne naravnave ni bilo tudi v izrazih nádse in podšítí. Odgovor nanj se nakaže v dejstvu, da pri nezvenečih šumnikih pričakovano zlitje že zastopata samostojna fonema /c/ in /č/²⁶, ki sta razvidna iz opozicij:

Náce → [náts'e], nádse → [nátse], počítí → [potš'ítí], podšítí → [potš'ítí].

3.6 Vendar ugotovitev posebnih fonemov še ne pojasni mehanizma različnih realizacij [t^s] — [ts], [tš] — [tš]. V čem je ta različnost? Najprej moramo opozo-

²¹ V. A. Vinogradov, *Konsonantizm i vokalizm russkogo jazyka*. Moskva 1971, s. 23.

²² Glej 15, s. 243.

²³ J. D. McCawley, *Le rôle d'un système des traits phonologiques dans une théorie du langage*. La phonologie générative. Paris 1967, s. 114.

²⁴ A. N. Žurinskij, *Zvukovoj simvolizm v jazyke*. Problemy afrikanskogo jazykoznanija. Moskva 1972, s. 107.

²⁵ W. Jassem, *The Distinctive Features and the Entropy of the Polish Phoneme System*. Biuletyn PTJ XXIV. Wrocław 1966, s. 93.

²⁶ Glej 12, s. 138.

riti, da je odpora samo zadnja, tretja faza v poteku šumnikov. Prvi dve fazi, ki postaneta bolj opazni šele v izjemnih primerih, sta zapora in prepora (tenue)²⁷. Zapora je očitna zlasti pri srečanju dveh homorganih (svetlostno izravnanih) krajnih šumnikov. Tedaj se namreč šumnika zvrstita ob skupni nemi prepori, ki loči čvrsto zaporo prvega od čvrste odpore drugega šumnika²⁸. Pri krajnih šumnikih pomeni čvrsta zapora predvsem nenadno zadušitev tona, ytem ko se šum ne utegne razviti. Spričo neme prepore, ki sledi, pa se čvrsta zapora nujno veže na predhodne glasove z višjo glasnostjo:

pròst dán → [pròz dán]; régrat cvetè → [régrat-t^hvetè], céptec cvetè → [t^héptet-t^hvetè]; vóz z'žitom → [vóž-žžitom].

Pri prvem zgledu vidimo, kako se homorgano zaporedje /t d/ sprosti v [d], ker sledi premalo glasnemu šumniku /s/. V srednjih dveh primerih se zaglasniški zaporedji /t c/ in /c c/ nasprotno realizirata tudi z zapornim [t], čeprav se fonem /c/ drugega primera hkrati sprosti po zgledu sklopa /st/ v zvezi hrást stojí. Podoben prenos čvrstosti na zaporo kaže /d/ pred /s/ ali /š/ v prej obravnavanih izrazih nádse ali podšíti — le da se tam odpora ne odpravi, ampak ublaži z nekoliko podaljšano preporo sledečega vmesnega šumnika /s/ ali /š/²⁹. Táko podaljšavo lahko potrdi opozicija hetítski — hetítščina, kjer se šibki sklop /ts/ sicer zlije v [t^h], vendar se zaporedje /tšč/ ne sprosti v [t^hš]. Za vmesne šumnike smó namreč rekli, da je njihova odpora vrzla; z vidika trifaznosti pa je ta vrzla odpora nasledek iz prepore segajočega šuma. Ker torej prepora tokrat ni nema, se lahko poudari z daljšanjem. Prav zato se posamezni homorgani vmesni šumniki lahko »kosorepo« izrazijo ne le z vrzlo odporo ali zaporo, ampak tudi z (dolgo) preporo. Ponazoritev vseh treh možnosti nahajamo pri zadnjem zgledu.

4.1 Tretja in četrta vrsta fonološke mreže sta zapolnjeni z zvočniki. Zvočniki pomenijo prehod od zvenečih šumnikov k motnim glasnikom. Od prvih jih loči dodatna lastnost nosnosti ali plavnosti, ki precej oslabi prvotno šumniško naravo. Sled te je razvidna predvsem iz načina, kako se z zvočniki vežejo predhodni homorgani krajni šumniki:

odtléj → [ottléj], obvládati — [obvládati].

Prvi izraz nazorno kaže daljno sorodnost homorganih neglasnikov /t/ in /l/. Vtem ko se šumnik /d/ s sledečim šumnikom /t/ glasnostno izravna in preide v zaporni [t], pa šumnik /t/ pred nadaljnjim zvočnikom /l/ odporo ohrani ter se glasnostno zgolj naravna³⁰. Glasnostna naravnava je v tem primeru znamenje krepke lege, saj varianta fonema /t/ kljub zvenu sledečega zvočnika ostane nezveneča. Drugi izraz je zanimiv po tem, kako se prazno mesto v fonološki mreži zapolni z varianto [β] fonema /v/, ki jo najdemo v sklopih tipa /bvr/ ali /bvl/.

4.2 Zadnji primeri so pokazali, da so šumniki krepki ne le pred glasniki, ampak tudi pred zvočniki. To posebno naravo zvočnikov na prehodu od šumnikov h glasnikom določa jakost njihove glasnosti³¹: če je namreč glasnost šumnikov minimalna, pri zvočnikih občutno narase, najvišja pa je pri glasnikih.

²⁷ Glej 19, s. 45.

²⁸ V. A. Vassilyev, *English Phonetics*, Moscow 1970, s. 240.

²⁹ J. Toporišič, *Slovenski jezik*, Zagreb 1961, s. 43.

³⁰ Glej 12, s. 120.

³¹ M. Adlešič, *Svet zvoka in glasbe*, Ljubljana 1964, s. 285.

Oglejmo si najprej pojave v zvezi z minimalno glasnostjo. Kadar se šumnik nahaja med fonemi z višjo glasnostjo, se izrazi kot neglasni preval, ki je ujet med dva bolj glasna hriba. V govornem toku si taki prevali in hribi izmenoma sledijo, in to zaporedje ustvari vtis valovanja glasnosti. Hribom pravimo zlogi, meje med njimi pa so nekje v prevalih³². Kje natanko so te meje, ne moremo reči, dokler ne razčistimo tudi problema šumniških sklopov. Znano je namreč, da so v izrazih tipa pst zlogovni celo vmesni šumniki³³. Vendar se ta zlogovnost koj odpravi, če obravnavanemu tipu pridenemo foneme z višjo glasnostjo:

pst → [p.st], obstáti → [opstáti].

Kot vidimo, se vmesni šumnik /s/ realizira kot zlogoven glas [s] le v izjemnem izrazu, sestavljenem iz samih šumnikov — sicer pa mu ustreza nezlogoven glas [s̥], ki prenaša vpliv krepkega nezvenečega /t/ tudi na predhodni zvoneči /b/. Ker se šumniški sklop navadno realizira kot glasovje z izravnavo nizko glasnostjo, je kazalnik zlogovne meje v prevalih samó razmerje med zaporami in odporami. Zapore pa so večidel blage, zato lahko sklenemo, da je zlogovna meja rajši pred šumniki kot med njimi.

Zlog se torej začne z minimalno glasnostjo; ki se razodeva v načelni odpornosti šumniških sklopov. Nato se glasnost po nosnem ali plavnem pobočju vzdigne in doseže vrh v kopastem glasniku. Tu se polagoma prevesi³⁴ in spet po nosnem ali plavnem pobočju spusti proti zlogovni meji. Nosni ali plavni zvočniki tako niso več vključeni v šumniške sklope na dnu prevalov, ampak se kvečjemu nagibajo k njim.

4.3 To nagibanje se kaže v stopnjevani svetlostni ravnavi nosnih zvočnikov, kadar sledijo šumniški prevali:

sinhrón → [si]hrón], sám vé → [sám]vé].

Tu vidimo, kako se zavoljo praznih mest v fonološki mreži šibki zvočnik /n/ svetlostno prilagodi celo vmesnemu širokemu temnemu /h/. »Šibki« zvočnik /m/ niha sicer le med krajno in vmesno ozko temnostjo, vendar je zanimiv po tem, da se svetlostno ravna tudi pred »krepkim« plavnim zvočnikom /v/.

Po sili razmer se namreč v prevalu lahko znajde tudi »krepki« zvočnik, vtem ko »šibki« podobno kot pred šumniki navadno ostanejo v zapornem pobočju predhodnega zloga. Zapornost je posebno očitna ravno pri zvočniku /v/, ki pred neglasniki pa tudi pred motnim glasnikom /j/ preide v motni glas [w]:

[naw]lák — pod'vlák, [kolò]wrat] — vráta, [krá]wji] — želvji.

Tipi pod'vlák, vráta in želvji na drugi strani kažejo, da se v primeru, ko raznozložnost sklopov vl-, vr- in vj- ni možna, izhodna podoba manj glasnega /v/ lahko ohrani, ker zavoljo višje glasnosti³⁵ »krepkega« /l/, /r/ ali /j/ vtis vezanosti »šibkega« /v/ na sklopu sledeč kopasti glasnik še ostane.

³² Glej 14, s. 76.

³³ S. Škrabec, *Jezikoslovni spisi II*. Ljubljana 1921, s. 30.

³⁴ N. I. Lepskaia, *Nekotorye voprosy izučeniia struktury sloga*. Issledovanija po rečevoj informaciji. Moskva 1968, s. 127.

³⁵ J. Toporišič, *Alternativni soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika*. JiS IV (1959), s. 204.

4.4 Zadnjo domnevo potrди protistava krí — kerví z obrnjenim zaporedjem: »šibkemu« bolj glasnemu /r/ sledi »krepki« manj glasni /v/. Ker manj glasni /v/ vezanost bolj glasnega /r/ na glasnik /i/ povsem pretrga, se je pred /r/ razvil glasnik /e/. Zvočniki se potemtakem vežejo v neizravnano glasovje, ki sega višje ali nižje v zlogovno pobočje. Zvočniška glasnost rase na splošno takole: v — m — n — l — r³⁶. Za »šibke« zvočnike velja, da so manj glasni kot »krepki« ali se pa naslanjajo na predhodni glasnik /e/:

vráta — ervaíti, mrák — ernań, mnógo — gúmen, žémle — žemel'.

Tu naj poudarimo, da pri zvočniških sklopih pravzaprav ne gre za »šibko« ali »krepko«, ampak bodisi za zunanjo ali notranjo lego. Če krepkemu šumniku lahko sledi zvočnik ali glasnik, je v soseščini notranjega zvočnika samo glasnik. Prav tako je pri krepkosti važno zaporedje (tj. bližina + smer), za notranjost zvočnikov pa je odločilna le bližina, se pravi, da je sosedni glasnik lahko spredaj ali zadaj. Primer obrnjene bližine imamo v tipih gúmen ali žemel', kjer pred bolj glasnim zunanjim zvočnikom /n/ ali /l/ spet stoji glasnik /e/.

4.5 Spričo zamenjave zaporedja z bližino pa iz odpornih sklopov vr-, mr-, ml-dobimo tudi zaporne ustrezničke -rv-, -rm-, -lm-:

vráta — bárv, mrák — šárm, mláka — pálm.

Vendar je med odpornimi in zapornimi sklopi tega tipa opazna razlika. Po premeni /v/ → [w] lahko rečemo, da glasnost zapornih zvočnikov teži k izravnavi, s tem pa tudi k zmanjšani medsebojni razločnosti. Da bi se ta razločnost nekako ohranila, se dodatno okrepi zunanji zvočnik. Ta okrepitev pa se izrazi v obliki zlogovnosti, torej bárv → [bár.w], šárm → [šár.m], pálm → [pál.m]. Vendar je zlogovnost zunanjega glasu dopustna le pri dvočlenskih sklopih, pri tričlenskih pa jo prepreči glasnik /e/, ki se tokrat razvije ne med notranjim in zunanjim, ampak šele med zunanjim in tretjim zvočnikom:

žémle — žemel' — žemeln, bárv — bárv — bárvn, gèrta — gèrl' — gèrln.

Izraza bárvn in gèrln sta poučna še po nadaljnjih premenah: bárvn — bárvna, gèrln — gèrna. Pri teh premenah namreč prva oblika dvožložnost ohrani, druga pa postane trizložna. Vzrok za to je v glasnostni razvrstitvi: če je manj glasni /v/ pred /n/ lahko odporen in zato nezlogoven, je bolj glasni /l/ kvečjemu zaporen in postane zlogoven. Glede na okolje pa zunanji /v/ doživlja razne realizacije³⁷:

[bár.w — bárvna] — barvlíva.

Najprej [w] iz zapornosti preide v odpornost, potem pa se pred /l/ razkrije izhodna podoba fonema /v/.

4.6 Pogosto prehajanje /v/ v [w] opozarja, da meja med plavnimi zvočniki in motnimi glasniki ni ostra. V tej zvezi moramo omeniti še eno posebnost:

áv' — šáver, rjúha — erjá.

³⁶ J. I. Kuz'min i D. M. Lisenko, *Fonetičeskaja interpretacija stimulov s rezkimi izmenenijami intenzivnosti*. Analiz rečevykh signalov čelovekom. Leningrad 1971, s. 88.

³⁷ *Slovenski pravopis*. Ljubljana 1962. s. 24.

Prva opozicija kaže, kako glasnik /e/ razbije zaporni sklop -vr. Iz tega sklepamo, da motni [w] kot varianta fonema /v/ po glasnosti lahko preseže zvočnik /l/, ne pa tudi /r/. Nadaljnji razvoj je takle: v prvem primeru se motni [w] okrepi v čisti [u] in s tem omogoči dovolj izrazito zapornost zunanjega /l/, v drugem pa se pred glasnikom /e/ obnovi izhodna podoba fonema /v/. Kot vidimo, je v notranji legi odločilna dinamična glasnost variante in ne fonema. Ta glasnost pa je precej labilna. V drugi opoziciji je na primer odporni notranji /j/ videti enkrat bolj, drugič manj glasen kot zvočnik /r/. Tu ne gre zanemariti tudi neenake glasnosti ozkega /ú/ in širokega /à³⁸; prvi je manj glasen in se zato z /j/ spoji v dvoglas [jú], pred drugim pa se stopnjuje pridušenost glasnika /j/. Visoka glasnost fonema /j/ se pokaže šele v zunanji legi z značilnim razvojem glasnika /i/:

[sláwja] — slávi, bárja — bárij.

4.7 Če je glasnik /j/ nasproti zvočnikom bolj glasen, so šumniki praviloma manj glasni:

jádra — jáder — jádern, ládje — ládi — ládijski; židek — požirk, svizec — svinc.

Pri prvih dveh zaporedjih izrazov je manj glasni /d/ v notranji legi, zato se je pred zunanjim /r/ razvil motni glasnik /e/, pred zunanjim /j/ pa čisti glasnik /i/. V zadnjih dveh protistavah pa sta manj glasna /k/ in /c/ v zunanji legi in glasnik /e/ za notranjim /r/ ali /n/ pogovorno rad onemi. Minimalna glasnost namreč pomeni povečano razločnost³⁹, zato šumniki v zlogovno pobočje ne silijo toliko kot zvočniki. To potrjujejo številni dvo- in tričlenski odporni ali zaporni sklopi heterorganih šumnikov, npr. kdó — têt, stkáti — čistk. Manj navadna pa sta primera smréka — zmléti. O tem priča značilno umikanje »zbornih« oblik pred pogovornimi v podobnih tipih: kúpljen → kúplen, ognjén → ognén. Šumniki so namreč rajši odporni kot zaporni, to pa nasprotuje težnji zvočniških sklopov po raznozločnosti.

4.8 Pojavi v šumniških in zvočniških sklopih kažejo, da se neglasniki navadno vežejo v izravnana ali neizravnana glasovja, vtem ko je zlogovnost pri njih izjemna. Spričo primarne nezlogovnosti pa se neglasniki vključujejo dalje v kategorijo nezlogovnikov (konsonantov), ki ji od glasnikov pripada samo motni glasnik /j/⁴⁰. Vsi drugi glasniki so zlogovniki (vokali)⁴¹.

5.1 Tako smo naposled prišli do zadnjih dveh vrst fonološke mreže, do motnih in čistih glasnikov. Čeprav imajo glasniki bistveno drugačno vlogo v zlogu, se vseeno značilno ravnaajo pred sledečimi neglasniki. Vrh tega pojava pa navadno ni sintagmatična izravnava, ampak paradigmatična priravnava. Nazoren zgled zanjo je prehajanje vmesnega /é/ pred /r/ v krajni /í/ oziroma ozkega ó pred /v/ v široki [ô]:

večer → [večír]. sóva → [sôva].

³⁸ V. A. Vinogradov, *Tipologija singarmoniškich tendencij v jazykah Atriki i Evrazil. Problemy afrikan-skogo jazykoznanija*. Moskva 1972, s. 129.

³⁹ A. Trstenjak, *Oris sodobne psihologije 1*. Maribor 1971, s. 438.

⁴⁰ V. V. Martynov, *Slavjanskaja i indoevropskaja akkomodacija*. Minsk 1968, s. 11.

⁴¹ Glej 23, s. 119.

Po motnem [w] kot varianti fonema /v/ se ta posebnost prenese tudi pred glasnik /j/. Vmesna glasnika /ó/ in /ò/ se namreč pred zapornim /v/ priravnata v srednji glas [ò], glasnika /é/ in /è/ pa pred zapornim /j/ v srednji glas /è/⁴². Nadaljnjo pojavnost obeh glasov naj podajo primeri:

zdráv → [zdròw], kràj → [krèj]; klóvn → [klòun], žéja → [žèja]

Prva dva primera kažeta, kako se glasnik /à/ pogovorno priravnata celo v oba srednja glasova. Iz drugih dveh izrazov pa je razvidno, da pred raznozložnim [u] ali /j/ namesto srednjega motnega [ò] oziroma [è] nastaneta tudi srednja čista glasova [ô] in [ê]

5.2 Zanimivo je, da pred neglasniki srednja glasnika nastopata kot samostojna fonema /ò/ in /è/. O tem pričata protistavi kot stòlp — pòlst, kervosès — sès, kjer se srednja glasnika vzajemno ravnata z neglasniki

pòlst → [pòwst], sès → [sès]

Kot vidimo, se zvočnik [l] za predhodnim /ò/ svetlostno priravnata z /v/, glasnik /è/ pa pred sledečim neglasnikom preide v plavni glas [ə]

5.3 Motni glasniki tako dinamično oponirajo plavnim zvočnikom ter srednjim in čistim glasnikom

víj — vír, séj — sóv, vàs — vès, trepèt — pèt, kòp — kòp

Čisti glasniki so spričo primarne zlogovne vloge z neglasniki predvsem v kontrastu⁴³, čeprav oponiranje ni izključeno, prim. pèt — pst. Podobno kot nezve-neči šumniki pa so čisti glasniki spet polno zastopani

rídí — rédí — rèdí — rádí — ròdí — rodí — rúdí

5.4 Videli smo, kako se nezlogovni glasovi ovešajo zlogovnim, ki so navadno realizacija glasnikov. Zlogovni glasovi pa se naprej razvrščajo po hierarhiji na glašenosti in nenaglašenosti⁴⁴. Prva se praviloma realizira pri polnoglasnikih, druga pa pri nepolnoglasnikih. Njihove protistave /í/ — /i/, /è/ — /e/, /ò/ — /o/, /ú/ — /u/ naj ponazorijo primeri

budí — búdí, sèm — nisèm, bòlní — bolník

Ostali nepolnoglasniki oponirajo celo po več polnoglasnikom, prim. /é/è/è/ — /e/, /á/à/ — /a/, /ó/ò/ò — /o/. Kontrast motnost — čistost ali ozkost — širokost je sicer opaziti tudi pri njih, vendar vezan na lego. V okviru ene besede se namreč (pred polnoglasnikom stoječa) vhodna /e/ in /o/ bolj ali manj ožita⁴⁵, (za polnoglasnikom stoječa) izhodna /e/ in /o/ pa širita. Za /a/ kaže, da je moten samo izhoden za zapornim /v/ ali /j/

avgúst → [awgúst], čákajte → [čákejte]

⁴² Glej 37 s. 14

⁴³ A. Martinet, *Éléments de linguistique générale* Paris 1967 s. 27

⁴⁴ S. V. Kodzasov i J. M. Otrjašenkov *Eksperimental'nye issledovanija udarenija* Issledovanija po recevoju informacii Moskva 1968 s. 95

⁴⁵ F. Fezljaj *Oris slovenskega knjižnega izgovora* Ljubljana 1939 s. 70

6.1 Za pozicijo nepolnoglasnikov, kot smo jo pravkar določili, pa stoji še ena neznanka, saj besednega okvira po dosedanjem opisu še ne poznamo. Tako lahko zaporedje gôrskodélo izgovorimo na dva načina⁴⁶:

gôrsko délo — gôr skodélo.

Tu lepo vidimo, kako je /o/ v zlogu -sko- izhoden ali vhoden glede na to, če je presledek / / med /o/ in /d/ ali med /r/ in /s/. Prav tak presledek je tudi na koncu obeh zaporedij. Ker presledek določa okvir, ki se vanj umešča posebno zaporedje fonemov, imenovano beseda, velja za relevanten morfonološki prehod, znan pod imenom junktura⁴⁷ ali sindem⁴⁸.

6.2 Presledek se pogosto kaže v dodatnem kontrastu med izhodnim in vhodnim zlogovnikom na koncu in začetku dveh besed. V tej zvezi se pomudimo pri stopnjevanju ravnavi nepolnoglasnika /e/. Zanj velja na eni strani omeniti, da se s sledečim odpornim /v/ zlije v [w], z zapornim /v/ pa v [u], prim. evíti → [witi], evlíti → [ulíti]. Na drugi strani je značilno, kako se ravnani nepolnoglasnik /e/ pa tudi /u/ in /i/ vežejo s predhodnim zlogovnikom:

zaerdéti → [zardéti], nebó erdí → [nebó+rdí], náuk → [náwk], gré iskàt — [gré+jskàt].

Iz primerov je razvidno, da ravnani /e/ »razprtega« zloga sploh onemi, vtem ko /u/ in /i/ preideta v [w] oziroma [j]. Vendar drugi in četrti primer kažeta, da podoben pojav poteka tudi skoz presledek, čeprav je iz zveze [é+j] hkrati očitno, da je /é/ pred nastalim [j] obstojen. Tega je kríva težnja, da bi glasniki v »priprtih« končnih zlogih bili čisti⁴⁹:

dnò → [dnò], dnà → [dná].

6.3 Nič manj izrazit ni vpliv presledka na končne nezlogovnike. Ti postanejo tokrat zaporni ne le pri homorganem, ampak tudi pri heterorganem stiku. Končni šumniki hkrati praviloma zgubijo zven⁵⁰. Zveneče zaporne šumnike zato dobimo le po glasnostni izravnavi, ki deluje tudi skoz presledek:

húd je → [hút je], sít bo → [síd bo]; nóv ótok → [nòw ótok], bél oblák → [béw oblák].

Končni zvočnik /l/ se na drugi strani priravnava z zapornim /v/, čeprav ne dosledno, prim. míla — [míl], [míw] — míla. Torej sta presledka vsaj dva — temni / / in svetli / / . Seveda se fonem /l/, ki mu sledi temni / /, s predhodnim /e/ zlije v [u], npr. védeł → [védu]. Analogno pa se tak /l/ zlije v [u] tudi s predhodnim nepolnoglasnikom /e/ ali /i/:

védeł → [védu], vòdil → [vòdu].

6.4 Svetli in temni presledek pa imata dve skupni lastnosti: ostrost in ločljivost. Po prvi se namreč ločita od blagega presledka, prim. med'ród — med'mlád ród.

⁴⁶ Glej 43, s. 95.

⁴⁷ J. P. B. Allen and P. van Buren, Chomsky: *Selected Readings*. London 1971, s. 81.

⁴⁸ S. D. Kacnel'son, *Fonemy, sindemy i »promežutočnye« obrazovanija*. Fonetika Fonologija Grammatika. Moskva 1971, s. 138.

⁴⁹ J. Rigler, *Južnonotranjski govori*. Ljubljana 1963, s. 109.

⁵⁰ Glej 33, s. 62.

Kot vidimo, so pred blagim /v/ fonemi zgolj ločljivi, njihova realizacija pa je enaka kot sredi besede:

z'tód in z'ondód → [stót in zondót], eṽ'èrži → [wèrži], eṽ'eṽvódu → [wuvódu].

Prav zato so besede pred blagim presledkom redno nenaglasne in včasih celo nezlogovne, pred ostrim pa navadno naglasne ali vsaj zlogovne, prim. mí — mi, sēm — sem, jé — je, žé — še. Vendar pred ostrim presledkom obstajajo tudi naglasne besede z več polnoglasniki⁵¹. Tu spet nastane problem določanja meje med izhodnimi in vhodnimi nepolnoglasniki. Reši ga seveda nov presledek, ki je tokrat notranji (internal juncture)⁵² nasproti prejšnjim zunanjim:

só-verstnik → [só+verstnik].

Iz zadnjega primera je očitno, da zvočnik /v/ skoz notranji /-/ tudi ne povzroči priravnave ozkega /ó/v široki [ò]. Toda hkrati je treba poudariti, da so pred notranjim presledkom fonemi neločljivi in tako rekoč »zacementirani«⁵³.

7. Pri opisu slovenskega fonološkega sistema smo s fonemov polagoma prešli na sindeme, katerih inventarja pa nismo izčrpali. Za nadaljnjo obravnavo bi bile potrebne obsežne sintaktične, semantične pa tudi paralingvistične raziskave⁵⁴, ki bi daleč presegle okvire tega sestavka. Kljub temu pa smo z obstoječimi presledki opredelili pojem besede in si s tem utrli pot v morfologijo. Beseda je namreč tista osnovna enota⁵⁵, ki se v njej bolj ali manj ujamejo nižje fonološke in višje morfološke enote ne le v statiki, ampak tudi v dinamiki.

Gregor Kocijan

Ljubljana

SLOVENSKO LEPOSLOVJE NA SRBOHRVAŠKEM JEZIKOVNEM OBMOČJU (1945–1970)

(nadaljevanje)

III. Pripovedna proza

Število v srbohrvaščino prevedenih proznih del je zlasti pri nekaterih avtorjih (Ivan Cankar, Prežihov Voranc, Miško Kranjec idr.) precej veliko in tudi posamezna dela dokaj pogosto izdajana. Podobno kot za poezijo bi tudi o pripovedni prozi lahko rekli, da je kar precej izdaj namenjenih šolski mladini in seveda

⁵¹ J. Toporišič, *O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij*. JiS XIV (1969), s. 51.

⁵² R. L. Birdwhistell, *Kinesics and Context*. Philadelphia 1970, s. 133.

⁵³ Glej 15, s. 166.

⁵⁴ O. S. Ahmanova, *Voprosy optimalizacii estetsvennyh komunikativnyh sistem*. Moskva 1971, s. 34.

⁵⁵ Glej 8, s. 190.

temu ustrezno tudi urejenih in opremljenih s spremnimi besedami⁹. Med preostali izdajami pa je treba posebej omeniti izbrana dela pomembnejših pisateljev, npr. Frana Levstika, Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Ivana Cankarja, Prežihovega Voranca itd.

Iz obdobja realizma so v hrvaškosrbski jezik prevedena dela *Frana Levstika* (1831—1887), *Josipa Jurčiča* (1844—1881), *Janka Kersnika* (1852—1897) in *Ivana Tavčarja* (1851—1923). Popularnost Levstikovega Martina Krpana je jasno izpričana s številnimi izdajami, saj je od leta 1947 do 1970 to klasično delo slovenske proze izšlo (samostojno ali hkrati z drugimi deli) kar petindvajsetkrat¹⁰. Od Levstikovih prevedenih del je treba omeniti še *Popotovanje iz Litije do Čateža* (Oda-brana dela, Beograd 1956). Dela drugih omenjenih pisateljev pa so na srbohrvaškem jezikovnem območju prevajali nekoliko manj. V letih 1950—1955 so izšle štiri knjige Jurčičeve pripovedne proze, med drugim *Sosedov sin* (*Susedov sin*), *Deseti brat*, *Domen idr.* (1966. leta je izšel *Deseti brat* še enkrat). Nekaj več izdaj kot Jurčičevih del je izšlo Kersnikovih. Dokaj pogosto izdajani deli sta *povesti Agitator in Jara gospoda* (*Skorojevići*), poleg tega pa so izšli še *Ciklamen*, *Očetov greh* (*Očev greh*), *Kmetske slike* (*Seoske slike*) itd. Lahko bi rekli, da je pripovednik Janko Kersnik kar dobro in res premišljeno predstavljen. Proza Ivana Tavčarja pa je bila v primerjavi z drugimi avtorji v tej skupini najmanjkrat izdana: *Visoška kronika* (*Visočka kronika*) je izšla dvakrat (1949 in 1966), poleg tega pa tudi novele iz zbirke *Med gorami* (1957, 1958).

Posebno poglavje v prevajanju slovenske literature v hrvaškosrbski jezik je izredno bogat in izčrpen izbor iz del *Ivana Cankarja*. V obdobju od 1946 do 1970 domala ni minilo leto, da ne bi izšlo nekaj Cankarjevih del (izjemi sta leto 1952 in 1958). V več kot osemdesetih knjižnih enotah s prevodi Cankarjevih del lahko najdemo mnogo črtic in novel, poleg tega pa tudi večje stvaritve, kot so *Hlapec Jernej* in njegova pravica (*Sluga Jernej i njegovo pravo*), *Hiša Marije Pomočnice* (*Dom Majke božje pomočnice*), *Martin Kačur*, *Na klancu*, *Grešnik Lenart*, *Sosed Luka* (*Sused Luka*), *Zgodba o Šimnu Sirotniku* (*Priča o Šimenu Sirotniku*) idr. Največkrat prevedeno in izdano Cankarjevo delo je *Hlapec Jernej* in njegova pravica, saj se je z njim ukvarjala vrsta dobrih prevajalcev, izšel pa je več kot štiridesetkrat. Cankar spada tudi med tiste avtorje, o katerih delu je ob prevodih pogosto zapisana spremna beseda ali uvod¹¹, ki želi vpeljati bralca v svet Cankarjeve besedne umetnosti, skoraj praviloma pa spremlja dela droben zapis o avtorju in objavljenem delu.

Od pomembnejših proznih del pisateljev-sopotnikov moderne oziroma predstavnikov mejnih oblik realizma¹² srečamo v srbohrvaškem prevodu le roman *Pod*

⁹ Zelo pomembno je, da so posamezne izdaje prevodov opremljene z uvodi, spremnimi besedami, življenjepisi, zapisi ali drugimi pojasnili o avtorjih in njihovem delu. To je bolj uveljavljeno pri starejših pesnikih in pisateljih, medtem ko ob delih sodobnejših avtorjev kaj takega ne zasledimo velikokrat. Več kot sedmina knjižnih izdaj ima takšna ali drugačna spremna besedila; to velja zlasti za izdaje, ki so namenjene šolski mladini, za antologije, izbrana dela itd.

¹⁰ (Sarajevo 1947, 1954, 1961; Beograd 1947, 1948, 1949, 1950, 1953, 1956, 1958, 1963, 1964, 1966, 1968, 1969, 1970; Zagreb 1949, 1959, 1962, 1963, 1964, 1965, 1970; Novi Sad 1949.)

¹¹ Omenimo naj samo nekaj avtorjev pomembnejših uvodov oziroma spremnih besed: *Odabrani listovi*, 1949 — Dimitrije Vučenov; *Izabrana proza*, 1951 — Boris Zihel; *Odabrana dela*, 1951 — Dušan Puhalo; *Odabrane strane*, 1954 — Vojin Dramušić; *Odabrani tekstovi*, 1954 — Ladislav Zimbek; *Pripovetke*, 1961 — Božidar Kovačević; *Vinjete*, 1964 — Roksanda Njeguš; *Sluga Jernej i njegovo pravo*, 1965 — Dimitrije Vučenov; itd.

¹² Prim. Franc Zadavec: *Zgodovina slovenskega slovstva* V., 1970, str. 175.

svobodnim soncem (Pod slobodnim suncem)¹³ *Frana S. Finžgarja*, medtem ko moramo prevedena dela nekaterih drugih avtorjev tistega časa, npr. *Rada Murnika*, *Frana Milčinskega* in *Ivana Preglja*, uvrstiti med mladinsko slovstvo.

Od prevedenih del pisateljev iz obdobja ekspresionizma in socialnega realizma, med katerimi so mnogi segli tudi v naš čas¹⁴, naj najprej omenimo *Bogomira Magajne* (1904—1963) zbirko humoresk *Maska* in *Franceta Bevka* (1890—1970) izbor novel, dvakrat izdano novelo *Granata* in roman *Kaplan* *Martin Čedermac* (ki ga je 1955. leta izdala Srpska književna zadruga, prevedel pa Milan Rakočević). *Juš Kozak* (1892—1964) je na hrvaškosrbskem jezikovnem območju znan zlasti po dveh izdajah zbirke novel *Maske* (1952, 1963) in prav tako po dveh izdajah romana *Šentpeter* (1957, 1963). Če k temu dodamo še novelo *Zemlja*, izbor novel *Rodno mesto* in druge pripovetke, *Celico* (Čelija), *Blodnje* (Lutanja) in še mladinsko povest *Aleš*, lahko ugotovimo, da v srbohrvaščino ni prevedeno tako malo. Po eno prozno delo pa je izšlo od tehle avtorjev: *Jožeta Pahorja* (1888—1964; *Serenissima*), *Ferda Kozaka* (1894—1957; *Noč pred jutrom*), *Vladimira Bartola* (1903—1967; *Alamut*) in *Bratka Krefta* (Kalvarija iza sela i druge pripovijetke).

Poleg Cankarja imata med prevajanimi avtorji najvidnejše mesto *Lovro Kuhar-Prežihov Voranc* (1893—1950) in *Miško Kranjec*. Med prvimi izdanimi Prežihovimi deli na srbohrvaškem jezikovnem območju sta romana *Jamnica* (Zagreb in Beograd 1947, Sarajevo 1966) in *Požganica* (Zagreb 1947). Leta 1955 pa se jima je pridružil še roman *Doberdob* (tudi 1962 in 1964), sicer pa je v obravnavanem obdobju nekajkrat izšla zbirka *Samorastniki* pa tudi nekaj drugih novel, bodisi v zbirkah ali pa samostojno, nadalje *Borba na tujih tleh* (*Borba u tujini*) itd. Glede na prevedeno si bralec na hrvaškosrbskem jezikovnem območju lahko ustvari o Prežihovem literarnem delu dokaj celotno podobo. Tega za Miška Kranjca ne bi mogli trditi (njegov opus je res izredno obširen), pa čeprav je prevedeno kar precej. Lahko opazimo, da je prevedenih in izdanih poleg petih obsežnejših del tudi lepo število novel in krajše proze, med drugim tudi zbirka *Rad sem jih imel* (*Volio sam ih*, Sarajevo 1957). Od Kranjčevih romanov so izšli *Prostor na soncu* (*Mjesto pod suncem*, Zagreb 1947), *Os življenja* (*Osovina života*, Beograd 1949), *Zgubljena vera* (*Izgubljena vera*, Novi Sad 1956), *Zemlja se z nami premika* (*Zemlja se s nama pokreće*, Sarajevo 1958) in *Povest o dobrih ljudeh* (*Priča o dobrim ljudima*, Beograd 1959).

Prevedena so tudi vsa pomembnejša dela *Ivana Potrča* (1913), in sicer *Svet na Kajžarju* (*Svijet na Kajžarima*), *Na kmetih* (*Strasti na selu*), *Zločin in Srečanje* (*Susret*); podobno velja tudi za *Cirila Kosmača* (1910). Zbirka novel *Sreča in kruh* (*Sreća i hleb*) je leta 1951 doživela dve izdaji in prav tako tudi kratki roman *Pomladni dan* (*Prolećni dan*, 1959 in 1968), poleg tega pa je izšlo še nekaj novel. Pri *Antonu Ingoliču* so na srbohrvaškem jezikovnem območju pustili ob strani nekatera njegova pomembnejša dela. Poleg zbirke krajših novel so izšli tile romani in povesti: *Pot po nasipu* (*Put po nasipu*), *Stavka* (*Štrajk*), *Kje ste, Lamutovi?* (*Gdje ste, Lamutovi?*), *Nebo nad domačijo* (*Nebo nad zavičajem*) in *Gimnazijka* (*Gimnazijalka*). Z mnogo manjšimi deleži kot omenjenih pet avtorjev so prisotna dela drugih slovenskih prozaistov, zlasti mlajših. V Zagrebu je 1962. leta izšlo

¹³ Beograd 1947, 1953, 1956 in 1965.

¹⁴ Prim. Franc Zadavec: *Zgodovina slovenskega slovstva* VII., 1972, str. 5 in 95.

delo *Ignaca Koprivca* (1910) *Hiša pod vrhom* (Kuća pod vrhom), z *Miro Mihelič*evu pa so se bralci v drugih jugoslovanskih republikah lahko seznanili ob prevodih dveh njenih romanov *April* (Beograd 1961) in *Mavrica nad mestom* (Duga nad gradom, Zagreb 1967). Med pogosteje prevajane avtorje bi lahko prišteli še *Ivana Bratka* (1914) s prevodi *Teleskopa*, *Pomladi* v februarju (*Proljeće* u februaru), *Vročega asfalta Evrope* (*Vrući asfalt*), *Raket* in *sekvoj* itd. Nekaj let po izidu originala je izšel tudi srbohrvaški prevod romana *Daljave* (*Daljina*) *Mateja Bora*, *Gospodična Mary* (*Gospodjica Mary*) *Filipa Kalana Kumbatoviča* (1910) in *Vila ob jezeru* (*Vila na jezeru*) *Borisa Pahorja* (1913) in po eno ali dve deli srednjega pisateljskega rodu: *Mitje Vošnjaka* (1923) *Naša velika matura*, *Bena Zupančiča* (1920) *Meglica* (*Izmaglica*) in *Sedmina* (*Pozdravi Mariju*), *Toneta Svetline* (1925) *Ukana* (*Zamke*), *Jožeta Javorška* (1920) *Okus sveta* (*Ukus svijeta*), *Andreja Hienga* (1925) *Gozd in Pečina* (*Timonova kči*) in izbor novel *Samoče* ter *Kajetana Koviča* *Ne bog ne žival* (*Ni bog ni životinja*). Od mlajših avtorjev je leta 1969 izšla knjiga *Zidine i prostranstvo Rudija Šeliga* (1935).

Tudi za antologije proze bi prav tako kot za antologije poezije lahko z gotovostjo trdili, da so odigravale in še odigravajo zelo pomembno vlogo pri seznanjanju bralcev na hrvaškosrbskem jezikovnem območju s slovensko pripovedno prozo in mu omogočajo vpogled v njene značilnosti. Marsikatero ime slovenskega pisatelja, ki ga nismo srečali v samostojni izdaji v srbohrvaškem prevodu, je našlo prostor v antologijah. Zelo zanimiva je primerjava med prvo povojno antologijo slovenske proze iz leta 1951 (*Suvremene slovenske novele*, Zagreb; antologijo sta uredila Slavko Kolar in Miško Kranjec) in izborom iz leta 1966 (*Savremena slovenačka pripovetka*, Beograd; uredila Roksanda Njeguš). Ti dve antologiji skupaj dajeta kar dober pregled povojnega slovenskega pripovednega snovanja, s tem da prva začenja z *Bevkom*, *Kraigherjem*, *Jušem Kozakom* in *Prežihovim Vorancem* in konča pri *Ferdu Godini* in *Borisu Pahorju*, medtem ko druga začenja pri *Cirilju Kosmaču* in *Edvardu Kocbeku*, konča pa pri *Pavletu Zidarju*, *Petru Božiču* in *Marjanu Kolarju*.¹⁵

Odabrane slovenske novele iz leta 1954 (Sarajevo) so zajele le manjši izbor slovenskih pripovednikov (od *Finžgarja* in *Cankarja* do *Cirila Kosmača*), medtem ko je *Antologija slovenačke proze* v dveh zvezkih (Beograd 1961) doslej najbolj obširno predstavila slovenske pripovednike in njihova bolj ali manj značilna krajša in daljša prozna dela od *Frana Levstika* do *Cirila Kosmača*.¹⁶

IV. Mladinska književnost

Ni nepomembno, da več kot tretjino vseh knjižnih enot — prevodov iz slovenske literature v hrvaškosrbski jezik — zajema mladinska in otroška literatura. V največji meri je seveda zastopana proza, čeprav tudi pesniških del ni malo.

¹⁵ *Suvremene slovenske novele*: Prežihov Voranc, Vladimir Bartol, Karel Grabeljšek, Edvard Kocbek, Bogomir Magajna, Ivan Potrč, Lojz Kraigher, Milan Šega, Mira Mihelič, Tone Seliškar, Ciril Kosmač, France Bevk, Juš Kozak, Anton Ingolič, Miško Kranjec, Ferdo Godina in Boris Pahor. *Savremena slovenačka pripovetka*: Ciril Kosmač, Edvard Kocbek, Beno Zupančič, Andrej Hieng, Boris Pahor, Lojze Kovačič, Danilo Lokar, Peter Božič, Alojz Rebula, Marjan Rožanc, Smiljan Rozman, Saša Vuga, Pavle Zidar in Marjan Kolar.

¹⁶ Poleg omenjenih je izšlo tudi nekaj posebnih antologij slovenske pripovedne proze, in sicer: *Slovenačke narodne priče* (Beograd 1954), *Slovenačke narodne pripovijetke* (Sarajevo 1954), *Priče s krša i mora* (Zagreb 1955) in *Slovenačke narodne pripovetke* (Beograd 1963).

Povesti in krajša proza za mladino *Franceta Bevka in Toneta Seliškarja* (1900—1969) spadajo med najbolj prevajana in najbolj pogosto izdajana dela slovenske mladinske književnosti na srbohrvaškem jezikovnem območju. Od 1949 do 1970 je izšlo več kot šestdeset knjižnih enot Bevkove mladinske proze, Seliškarjeve pa več kot sedemdeset. Od Bevkovih mladinskih del sta bili največkrat izdani knjigi *Mali upornik* (*Mali buntovnik*, sedemkrat) in *Partizanske zgodbe* (*Partizanske priče*, sedemkrat), s tem da je dokaj pogosto mogoče opaziti tudi nekatere druge (*Črni bratje — Crna braća*, *Lukec in njegov škorec — Lukec i njegov čvorak*, *Pastirci — Čobančići*, *Knjiga o Titu* itd.) Pri Seliškarju pa se domala vsako leto lahko srečamo s kakšno izdajo *Bratovščine Sinjega galeba* (*Družina Sinji galeb*), močno priljubljene knjige pa so tudi *Mule* (*Mazge*), *Tovariši* (*Drugovi*), *Liščki* (*Češljugari*), *Indijanci in gusarji* (*Indijanci i gusari*) itd.¹⁷

O izdajah *Levstikovega* Martina Krpana, ki ga je mogoče uvrstiti tudi med pripovedna dela za mladino, smo okvirno ugotovitev že zapisali; dodamo naj samo še to, da je leta 1957 izšla tudi zbirka Levstikovih pesmi za otroke *Najdihojca*. V skupino pogosto izdajanih pripovednih del za mladino spadajo tudi *Solzice* (*Djurdjevak*) *Prežihovega Voranca*. Od leta 1949 do 1970 je zbirka črtic *Solzice* izšla (bodisi v Beogradu, Zagrebu ali Sarajevu) v celoti ali delno več kot dvajsetkrat. Podobno je tudi z zbirko *Župančičevih* pesmi *Ciciban*, ki jo na hrvaškoserbskem jezikovnem območju zelo pogosto izdajajo, seveda različno urejeno in v različnem obsegu.

Med preostalimi slovenskimi pisatelji, ki so pisali za mladino in katerih dela so v večji meri prevedli v hrvaškoserbski jezik, je treba omenjati še *Antona Ingoliča*, *Elo Peroci* (1922) in *Josipa Vandota* (1884—1944). Od Ele Peroci je izšlo več krajših del za najmlajše, med obsežnejšimi pa *Majhno kot mezinec* (*Zvončići zvone*); med Ingoličevimi deli sta najbolj razširjeni *Deček z dvema imenoma* (*Dječak sa dva imena*) in *Tajno društvo PGC*, ki je od leta 1960 do 1970 doživelo osem izdaj, medtem ko je Josip Vandot najbolj znan po svojem *Kekcu nad samotnim breznom* (*Kekec iznad usamljenog ponora*).

Če bi hoteli v popolnosti zajeti vso prevedeno literarno tvornost za mladino, bi morali naštetih še vrsto imen in del, ki so v obdobju 1945—1970 izšla v Beogradu, Sarajevu, Zagrebu in drugod. Toda za to informacijo naj bo dovolj, kar smo nanašali doslej in kar je na srbohrvaškem jezikovnem območju doživelo največjo razširjenost in priljubljenost.

V. Literarnozgodovinska in literarnokritična misel

K seznanjanju s slovensko literaturo in spoznavanju njenih značilnosti in zakonitosti so nemalo pripomogle tudi posamezne izdaje nekaterih literarnozgodovinskih in literarnokritičnih del vidnejših slovenskih literarnih zgodovinarjev in kritikov. Že spet je treba poudariti, da je naš pogled le delen, saj manjka vpogled v precej obsežno dejavnost v okviru revij in druge periodike. Po drugi strani pa je seveda res, da je večjemu krogu bralcev dostopno le tisto, kar je v knjižni obliki, medtem ko je vse drugo omejeno na dokaj majhno število strokovnjakov in ljubiteljev, ki posegajo po revialnem in drugem tovrstnem tisku.

¹⁷ Posebej je treba opozoriti, da so v Sarajevu od 1956 do 1960 izhajala Seliškarjeva zbrana mladinska dela, izšlo je 14 knjig.

Od celotnejših pregledov slovenskega slovstva je po drugi svetovni vojni izšla v srbohrvaškem prevodu le Istorija slovenačke književnosti (Sarajevo 1959) *Stanka Janeža*. Pač pa je mogoče opaziti več daljših in krajših monografskih prikazov posameznih pomembnejših slovenskih literarnih ustvarjalcev. Obsežnejše monografske študije so izšle o Antonu Aškercu (*Marja Boršnik*, 1906; Beograd 1957), o Primožu Trubarju (*Mirko Rupel* 1901 — 1963; Beograd 1960) in o Francetu Prešernu (*Anton Slodnjak*, 1899; Beograd 1962). Za širšo rabo zelo prikladni in uporabni pa so krajši orisi posameznih pisateljev in obdobj, ki sta jih izdajali založba Rad v zbirki Delavska univerza in založba Prosveta. V tem okviru so izšle brošurice o Francetu Prešernu (Boris Ziherl), Antonu Aškercu (Marja Boršnik), Franu Levstiku (Anton Slodnjak, Marja Boršnik), Janku Kersniku (Marja Boršnik), Otonu Župančiču (Marja Boršnik, Boris Ziherl), Ivanu Cankarju (Boris Ziherl), Prežihovem Vorancu (Bojan Štih), Mišku Kranjcu (Franc Zadavec) itd.

Med literarnokritičnimi deli in deli, ki obravnavajo literarno-družbeno problematiko, pa so v hrvaškosrbskem jeziku izšli prevodi posameznih knjig *Josipa Vidmarja* (1895) in *Borisa Ziherla* (1910). Vidmarjeve Književne kritike so izšle dvakrat (1955, 1964), poleg tega pa še zbirke esejev *Zapisi i kritike* (1954), *Za i protiv* (1963), *Literarni eseji* (1963) in *Dramaturški zapisi* (*Dramaturški listki*, 1968); od del Borisa Ziherla pa naj navedemo: *Članki in razprave* (*Članci i razprave*, 1948), *Umetnost in miselnost* (*Umetnost i idejnost*, 1957), *Književnost in družba* (*Književnost i društvo*, 1958) itd. Prerez skozi približno sto let slovenskega literarnega eseja — od Matije Čopa do Bogomila Faturja in Mateja Bora — pa je dala Antologija slovenačkog književnog eseja (Beograd 1964, uredil Drago Šega) in s tem na strnjen, toda pregleden način opozorila na to delo pri Slovincih.

VI. Prevajalci

Naš namen ni dajati vrednostne sodbe o posameznih prevajalcih in njihovih prevodih, marveč samo informativno opozoriti na precej veliko množico prevajalcev slovenske literarne ustvarjalnosti. Mnogi med njimi so prisotni že ves povojni čas, sproti pa dotekajo novi, tako da se število neprestano povečuje. Povsem razumljivo je, da so nekateri po nekaj prevodih iz slovenščine — zaradi najrazličnejših vzrokov — to delo opustili in jih pozneje ne srečamo več.

Doslej je slovensko literaturo prevajalo v srbohrvaščino več kot sto prevajalcev, njihovi prevodi pa so izhajali pri najrazličnejših založbah (pomemben delež imajo beograjske založbe Prosveta, Nolit, Rad, Srpska književna zadruga, Školska knjiga, Novo pokolenje, sarajevske Svjetlost, »Veselin Masleša«, Narodna prosvjeta, zagrebške Nakladni zavod Hrvatske, Mladost, Zora, Prosvjeta, Kultura, Školska knjiga in druge) v Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Novem Sadu, Kruševcu in drugod. Med prevajalci, ki so zapisani na prevodih od prvih povojnih let ali pa od začetka 50. let pa vse do najnovejšega časa, moramo v prvi vrsti omeniti: *Trifuna Djukića* (O. Župančič, F. Prešeren, A. Aškerc), *Jovanko Hrvaćanin* (A. Aškerc, F. Bevk), *Gustava Krkleca* (O. Župančič, F. Prešeren), *Andjelko Martić* (F. Bevk), *Desanko Maksimović* (O. Župančič, A. Aškerc), *Doro Pilković-Maksimović* (I. Cankar, Prežihov Voranc, F. Levstik), *Roksando Njeguš* (I. Cankar, C. Kosmač), *Hijacinta Petrisa* (I. Cankar, Prežihov Voranc), *Toneta Potokarja* (I. Cankar, Prežihov Voranc, A. Ingolič), *Djuza Radovića* (I. Cankar, Prežihov

Voranc), *Milana Rakočevića* (F. Prešeren, F. Bevk, I. Potrč) in *Ladislava Žimbreka* (I. Cankar)¹⁸.

Sicer z nekoliko manjšim prevajalskim opusom, vendar pa prav tako dragocena imena so: *Ivan Brajdič* (A. Ingolič, I. Potrč, K. Kovič), *Čiro Čulič* (T. Seliškar), *Tode Čolak* (F. Bevk), *Hamiđ Dizdar* (T. Seliškar, K. Destovnik-Kajuh), *Ferdo Delak* (I. Cankar, M. Mihelič), *Uroš Džonić* (T. Seliškar, J. Vandot), *Muris Idrizović* (I. Cankar, J. Vidmar, O. Župančič), *Emilija Jurišić* (F. Bevk, T. Seliškar), *Milan Č. Jovanović* (T. Seliškar), *Jakša Kušan* (M. Mihelič, F. S. Finžgar), *Marija Krsmanović* (F. Bevk), *Dejan Poznanović* (S. Kosovel), *Vida Supičić* (A. Ingolič), *Nada Stanić* (T. Seliškar), *Stanko Tomašić* (I. Cankar, O. Župančič), *Grigor Vitez* (F. Levstik, E. Peroci), *Dimitrije Vučenov* (I. Cankar, J. Kersnik), *Eleonora Vujičić-Kernc* (F. Bevk), *Marijana Zandar* (F. Levstik, J. Kozak), *Branimir Žganjar* (T. Seliškar, I. Cankar) in drugi. Mnogi so torej ostali neimenovani, vendar bo za ta naš namen verjetno zadostovalo, da smo omenjali le nekatera najpogosteje srečana imena. (Morda ne bo odveč tudi pripomba, da je mogoče opaziti le preveč — več kot 10 % od celote — knjižnih izdaj, v katerih ni naveden prevajalec. Taka praksa gotovo ni dobra, zato bi jo kazalo spremeniti.)

VII. Preskusna primerjava

Poglejmo, kaj nam povedo primerjave med letnicami izida posameznih del v izvirniku in prevodu v hrvaškosrbski jezik.

Avtor in naslov dela	Leto izdaje v slovenskem jeziku	Leto izdaje v srbohrva- škem prevodu
1. Prežihov Voranc: Jamnica	1945	1947
2. Prežihov Voranc: Solzice	1949	1949
3. Miško Kranjec: Pot do zločina	1948	1950
4. Ciril Kosmač: Sreča in kruh	1946	1951
5. Mira Mihelič: Ogenj in pepel	1949	1949
6. Mira Mihelič: Operacija	1950	1950
7. Ciril Kosmač: Pomladni dan	1953	1959
8. Miško Kranjec: Imel sem jih rad	1953	1957
9. Miško Kranjec: Zgubljena vera	1954	1955
10. Ivan Potrč: Na kmetih	1954	1955
11. Ivan Potrč: Zločin	1955	1956
12. Beno Zupančič: Sedmina	1957	1958
13. Anton Ingolič: Kje ste, Lamutovi?	1958	1960
14. Anton Ingolič: Nebo nad domačijo	1960	1964
15. Mira Mihelič: April	1959	1961
16. Dominik Smole: Antigona	1961	1962

¹⁸ V oklepajih so navedena samo imena tistih avtorjev, katerih dela so posamezni prevajalci največ prevajali.

Avtor in naslov dela	Leto izdaje v slovenskem jeziku	Leto izdaje v srbohrva- škem prevodu
17. Ivan Potrč: Srečanje	1962	1965
18. Tone Svetina: Ukana	1965	1968
19. Andrej Hieng: Gozd in pečina	1966	1967
20. Beno Zupančič: Meglica	1966	1968

Takšno primerjanje nam seveda lahko omogoči le zelo približno predstavo, saj je vzorec preveč naključen (v bistvu bi morali primerjati vsa dela, ki so izšla v obdobju od 1954 do 1970), poleg tega pa nam za zdaj še niso dovolj znane različne okoliščine, ki so lahko pospešile oziroma zavrle prevajanje posameznih del iz slovensčine v srbohrvaščino. Pisatelji, ki smo jih izbrali, so popularni med slovenskimi bralci, večina nanizanih del je bila dobro in hitro sprejeta, nekatera so doživela ponovne izdaje, obenem pa lahko trdimo, da so ti avtorji dokaj dobro znani tudi med bralci na hrvaškosrbskem območju.

Kaj je mogoče na podlagi te primerjave sklepati? Prvič, da je verjetno malo del, ki bi bila prevedena še isto leto, kot je izšel izvirnik, da pa je tudi to možno, če delo ni preobsežno in če gre za večje ali posebne potrebe (Miheličeva — drami) ali veliko popularnost (Solzice); drugič, da je videti nekako normalno, če preteče od ene do druge izdaje eno do dve leti, ko gre za dobra besedila in večji uspeh pri bralcih (Prežihov Voranc: Jamnica; I. Potrč: Na kmetih; B. Zupančič: Sedmina, M. Miheličeva: April; D. Smole: Antigona; A. Hieng: Gozd in pečina itd.); tretjič, da kljub takim lastnostim del, kot smo jih prej navedli, zaradi najrazličnejših razlogov prejšnje trditve za nekatera dela ni mogoče posplošiti (C. Kosmač: Sreča in kruh, M. Kranjec: Imel sem jih rad, T. Svetina: Ukana itd.), in četrtič, da kljub vsemu tudi največje prikazane razlike v izhajanju niso hudo pretirane, čeprav je povsem jasno, da bi si želeli čim hitrejši odziv, to je prevod.

Ta droben in nesistematičen preizkus samo opozarja, da bi se bilo dobro bolj poglobiti v načeto vprašanje in izluščiti zakonitosti, ki naj bi nato pomagale temeljiteje osvetliti včasih dokaj zapleteno in težko razložljivo problematiko.

VIII. Sklep

Že v uvodu sem v pojasnilo in opravičilo zapisal, da mi je šlo za zdaj šele za uvodno razglabljanje o obravnavani temi in da nas čaka še dosti dela, če hočemo odgovoriti na prenekatero še ne dovolj pojasnjeno, toda odločilno vprašanje. Mislim pa, da že takšna razgrnitev problema, kot je pred nami, zbuja prepričanje, da so bili za seznanjanje in tudi za globlje spoznavanje slovenske literature na srbohrvaškem jezikovnem območju storjeni zelo veliki napor in da je to izrednega pomena za nadaljnje medsebojno duhovno oplajanje in bogatenje in ne nazadnje za dobro sožitje. Za prihodnje ostajata po mojem zlasti dve nalogi: doseči večjo načrtnost na tem področju (klasična in sodobna dela) in hitreje prevajati, kar je vrednega v sodobni slovenski literaturi. To oboje pa nedvomno velja tudi za nas, Slovence.

LITERARNO MUZEJSTVO PRI NAS IN PO SVETU

Snovi literarnih muzejev, ki se je loteva naslednja obravnava, se je doslej slovenska kulturna publicistika bolj poredko dotikala. Kvečjemu v ljubiteljskem ali v praktičnem smislu. Tu stopamo korak dalje, prepričani o potrebi, da naj tudi to področje zajame informirana strokovna razprava. Seveda je treba takoj poudariti, da v organizaciji literarnih muzejev po strokovni plati vzhodnoevropske dežele odločno vodijo. Razlogi za to so znani, ne nazadnje finančna zagotovljenost vzdrževanja znanstvenih ustanov (vštevši literarnih muzejev) in ustreznega števila strokovnoznanstvenih delavcev v njih. Seveda so glede na stopnjo razvitosti literarnih muzejev med vzhodnimi deželami občutljive razlike, to že glede na uveljavljenost načela potrebe takih muzejev in glede na različne kulturne tradicije. Da se pri vzhodnoevropskih deželah tudi »zahodnjaki« lahko česa nauče, je nazadnje poudaril znani avtor Herzoga Saul Bellow, ko je sklicevaje se na Solženicinov primer zavračal bolesten duh negacije vrednot, ki je dovolj pogost med zahodnimi intelektualci.*

Seveda ni treba poudarjati, da širokega in zapletenega vprašanja, kako je z znanstveno organizacijo tod in drugod, na tem mestu ni mogoče studiozno načenjati.

Stiki med sorodnimi kulturnimi ustanovami so že od nekdaj pomenili dragoceno priložnost za medsebojno izmenjavo mnenj in izkušenj. Seveda takole preverjanje zamisli in delovnih metod ni zadovoljevalo samo želje in potrebe po vzajemnem seznanjanju, največkrat je merilo preko tega, k razčlenjevanju in vzporejanju možnosti, postopkov in rezultatov na ožjih in na širših ploskvah.

Samo mimogrede: čemu neki služijo vzporejanja in primerjave, saj so — kakor je znano — pogoji in okviri delovanja posamičnih ustanov vse prej ko enakšni? Katere vidike primerjanja naj uporabljamo, da bo naš poseg kolikor mogoče prilagojen resničnemu stanju in hkrati naravnani v razvojno smer?

Res je, golo mehanično primerjanje pojavov in dejstev ne more služiti stvarem, lahko bi peljalo tudi do napačnih in zmotnih zaključkov. Vsako smiselno vzporejanje mora nujno biti funkcionalno, to pomeni, da stremi k razlagi delovanja posameznikov in ustanov v konkretnih povezavah, v danem prostoru in v jasno določenih menjavah časovnih silnic. Tak postopek terja in zasluži resen napor, kajti pravilno zastavljeno primerjanje je očiten vzgon napredovanja: omogoča, da bolje vidimo lastne dobre in slabe strani, varuje pred samovšečnim preveličevanjem, ki je pogost spremljevalec vase zagledanih (»provincialnih«) okolij, ščiti pa tudi pred (pretirano kritičnim) podcenjevanjem lastnih dosežkov. Tako pojmovanje v naši literarnozgodovinski miselni zakladnici seveda ni nič novega, saj si je npr. že mladi Jurčič zapisal v beležnico: »Kakor ne boš nikoli prav za prav vedel, kak je tvoj domači zvonik v vasi, dokler ne boš poznal ga v primeri z drugimi...«

* Gl. Le Monde, 19. oktober 1972.

OPOMBA: Avtor izkorišča to priložnost, da se zahvali vsem ustanovam in posameznikom, ki so mu poslali naprošene podatke. Če spisek literarnomuzejskih ustanov na Slovenskem ni popoln ali je sicer v tem in onem pomanjkljiv, je krivo tudi to, da vseh (ali več) podatkov avtor v danem času ni mogel dobiti. Nujno je v tej zvezi ponovno omeniti naše slej ko prej zapuščeno Navje. Ponovno, ker sem v Martinu videl »narodni cintorin«, kjer je pokopana vrsta slovaških preporoditeljev in kulturnih delavcev. Ko so mi ga pokazali, sem pomislil, da se stopnja kulturne moči in zavesti naroda meri tudi po tem, kako so oskrbovani grobovi pomembnih ljudi iz preteklosti!

V zadnjem tednu meseca septembra je Muzej slovaške literature (Pamätník slovenskej literatúry) pri Slovaški matici v Martinu priredil mednarodni kolokvij na temo o »mednarodnem sodelovanju literarnih muzejev socialističnih dežel«.

Iz Jugoslavije sva se kolokvija udeležila dva, zastopnica Muzeja grada Beograda in podpisani kot odposlanec Slovenske matice, ki je bila povabljen kot prireditelj najbližji slovenski naslovnik. Čeprav se dejavnost naše Matice v marsičem razlikuje od nalog, ki jih opravljajo druge Matice, smo se v vodstvu po posvetovanju s predstavniki ustanov, ki so temi kolokvija kolikor toliko blizu, odločili, da se bomo kolokvija udeležili, bili smo si soglasni, da »ne bi bilo prav, če iz Slovenije nikogar ne bi bilo«. To je seveda nalagalo določene obveznosti: pripraviti referat v nemščini (ruščini), ga razmnožiti in poslati vnaprej skupaj z eksponati za priložnostno razstavo (fotografije iz notranjčine Prešernove rojstne hiše ipdb.)

Utegnilo bi koga zanimati, kako da so bili prav Slovaki pobudniki take znanstvene prireditve, o katere tematiki tudi zelo razgledani med nami komaj kaj vedo. V tem primeru je zaslužna Slovaška matica, ki se v vseh pogledih lahko pohvali z zelo razvejano dejavnostjo (260 ljudi osebja). »Pametník« je organizirala strokovna skupina, ki deluje od leta 1967 ter je najbliže povezan z zelo bogatim literarnim arhivom, ki glede na to, da je bil Martin v prejšnjem stoletju slovaško narodnokulturno središče, privablja tudi številne bratislavske raziskovalce. Literarnomuzejska skupina razvija izdajateljsko dejavnost, vendar bodo dobili ustrezne prostore šele, ko bo dograjena mogočna palača (ko bo Matica razpolagala s tremi poslopi).

Prav je, da v razpravi, ki se loteva področja, ki je za naše razmere precej neobdelano, razčistimo termine, predvsem, kaj nam »literarni muzej« (»literarno muzejstvo«) pomeni. Madžarski zastopnik (dr. L. Illés), ki se je v diskusiji ob tem vprašanju ustavil, je pripomnil, da se zaveda neke zasilnosti termina, vendar ni mogoče najti boljšega, ki bi zaobsegal vse, kar si v delovnem programu »muzeji« zastavljajo kot svoje specifične naloge. Nemci (DDR), ki — kot sicer — teže k strogi terminološki striktnosti, so v glavnem informativnem referatu želeli formulirati razliko med »Gedenkstätte« (spominsko mesto) in »Museum«, vendar ne ravno uspešno in prepričljivo.

Tema referata, ki sem ga pripravil za mednarodni kolokvij in ga tam med kakimi 15-imi iz vseh prisotnih držav predložil kot slovenski (drugi jugoslovanski) prispevek, se je glasila: »Idejna zamisel literarnih muzejev in njihova organizacija v Sloveniji«.

Ker na Slovenskem nimamo osrednjega muzeja, kot so npr. na Češkem, na Slovaškem, v Madžarski, v Romuniji in še kje, je bila prva naloga avtorja referata, informirati udeležence kolokvija, kakšne vrste literarnih muzejev imamo pri nas in kako le-ti delujejo. Med literarnomuzejske ustanove prištevamo spominske hiše in sobe, v katerih je razstavljeno gradivo v zvezi z literarnim delom in njegovim tvorcem, in drugič, v katerih je omogočeno javno obiskovanje, torej ne glede na to, kako jih vzdržujejo (kot del pokrajinskega muzeja, zasebno ali kako drugače). Ker z zadevnimi podatki ne razpolaga noben središčni zavod, se je Slovenska matica obrnila na različne naslove in zbrala gradivo, kolikor ga je bilo mogoče takrat v avgustu dobiti.

Sodim, da je umestno in prav, če v glasilu Slavističnega društva seznanimo slaviste in druge interesente vsaj o tem, kje vse na Slovenskem imamo ustanove in naprave literarnomuzejskega značaja. Pri tem me podpira misel na diskusijski nastop na zadnjem slavističnem občnem zboru v Murski Soboti, v katerem je bilo

omenjeno kritično stanje v nekem takem spominskem kraju in ki je izzvenel kot poziv zborovalcem, naj kot učitelji slovenščine v takih primerih praktično pokažejo svojo narodno in kulturno zavest.

Prvi primer slovenskega literarnega muzeja je Prešernova rojstna hiša v Vrbi. Bilo je to leta 1939, ko je slovenska mladina na poziv vidnih kulturnih osebnosti (pobudnik pisatelj F. S. Finžgar) odkupila Prešernovo hišo, ki so jo nato preuredili v muzej, tj. ga opremili s predmeti in pohištvenimi deli, ki žele ponazoriti vzdušje doma, v katerem je doraščal veliki pesnik. Kakor je takratna zbiralna akcija slovenske mladine pomenila svojevrstno kulturno manifestacijo, tako danes pomeni Prešernov dom znano »hišo romanja«, kamor vodijo neštete ekskurzije študentov in izletniške poti. Znano je, da so Nemci kljub uničevanju vseh znakov slovenskega v okupirani Sloveniji Prešernovemu muzeju prizanesli, kot povedo poznavalci, zaradi njegovih nemških pesmi.

Po vojni se je ustanavljanje spominskih muzejev razmahnilo in danes so posejani po vseh slovenskih pokrajinah.

Sledi seznam spominskih hiš in sob, urejen po pokrajinah.

a) Ljubljana

1. Narodna in univerzitetna knjižnica: majhna ilustrativna trajna razstava, obsega nekatere redke kodekse in prvotiske, bila je osnovana pred kratkim kot zarondek širše muzejske zbirke.

2. Cankarjeva spominska soba na Rožniku, tu je Cankar preživel večji del let po vrnitvi v Ljubljani (1910-17). Soba je opremljena z izvornim pohištvom, knjigami, dokumenti in fotokopijami. Odprta 1950. Vodič izšel doslej v 2 izdajah.

b) Gorenjska

3. Prešernova rojstna hiša v Vrbi (gl. prej). Brošura.

4. Prešernov spominski muzej v Kranju: hiša, v kateri je pesnik preživel zadnja leta. Odprta 1964.

5. Rojstna hiša pisatelja F. S. Finžgarja v Doslovičah. Odprta 1971. Brošura.

6. Spominska soba pisatelja I. Tavčarja v muzeju v Škofji Loki: pohištvo, slike in dokumenti. Odprta 1948.

c) Dolenjska

7. Rojstna hiša pisatelja J. Jurčiča na Muljavi. Brošura.

8. Spominska soba pisatelja J. Trdine. Bila je v gradu Gracarjev turn. Odprta 1958. Ta čas so predmeti deponirani v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

9. Spominska soba pesnika O. Župančiča na Vinici, odprta 1951. V upravi Belokranjskega muzeja v Metliki.

10. Zasebna zbirka družine Gangl v Metliki (pesnik Engelbert G., u. 1950), odprta 1951.

11. Rojstna hiša ameriško-slovenskega pisatelja L. Adamiča (u. 1951) v Blatu pri Grosupljem.

13. Spominska soba nabožnega pisatelja, škofa in jezikoslovca indijanskih jezikov F. I. Barage (u. 1868) v gradu Mala vas pri Dobrniču. V upravi nadškofijskega ordinariata v Ljubljani.

č) Notranjska

13. Rojstna hiša I. Cankarja na Vrhniki »na klanecu«, prvotno hišo je upepelil požar leta 1879.

d) Štajerska in Pomurje

14. Spominska soba V. Levstika v Študijski knjižnici v Celju: rokopisi, prvotiski, prevodi in slike. Odrpta 1967.

15. Rojstna hiša pesnika A. Aškerca v Globokem pri Rimskih Toplicah.

16. Spominska soba »ilirca« pesnika in kritika S. Vraza v njegovi rojstni hiši na Cerovcu pri Ljutomeru. Odrpta 1951.

17. Stalna zbirka naprednega tiska v hiši pisatelja M. Kranjca v Veliki Polani. Zasebna last.

e) Koroška (jugoslovanski del)

18. Spominska soba pisatelja Prežih Voranca v Študijski knjižnici Ravne: spisi v izvorniku in prevodih, rokopisi ipdb. Odrpta 1950.

19. Spominska soba istega pisatelja na Preškem vrhu, kjer je pisatelj preživel zadnja leta. Zasebna zbirka, last njegove vdove.

20. Spominska soba pisatelja Ks. Meška v župnišču Slovenj Gradec. Zasebna last.

f) Goriška

21. Rojstna hiša pesnika S. Gregorčiča v Vrsnem pri Kobaridu.

22. Hiša pisatelja F. Bevka v Gorici, predvidena kot muzej. Spominsko sobo snuje tudi muzej v Idriji.

Brošure, ki so omenjene (ad. 3, 5, 7), je izdal Zavod za spomeniško varstvo Slovenije.

V tuji publicistiki se tovrstni muzeji imenujejo monografskobiografski ali samo monografski muzeji. Tudi takih muzejev je v deželah, ki imajo osrednji muzej, lepo število: češki referat jih navaja 110 (poleg 70—80 razstav v pokrajinskih muzejih), Slovaki so jih našeli 50 (med njimi več takih s 3—5 stalno nameščenimi strokovnimi močmi) itd.

Kaj je pobudilo tako množično ustanavljanje spominskih sob in hiš? Hvaležno spoštovanje do zaslužnih rojakov v preteklosti, kot pove znana rečenica: »Narod, ki svojih velikih mož ne časti, jih vreden ni«? Klasičnoromantični kult pesnika-

vidca, ki ga je moderna obnovila (Župančič: »Nesmrtni geniji ... narodu vsakemu so dali znak / poslanstva svojega, svoj red / in potrdilo za ta svet/«?)

V referatu za kolokvij sem navedeno vprašanje obdelal v treh vidih: upoštevanje narodnozgodovinski, regionalni in socialnopolitični moment, ki določajo notranje odnose med književnim ustvarjalcem (v preteklosti) in med sonarodnjaki. Koliko se je slovenska narodnokulturna in politična zavest oblikovala ob književnosti, da je v glavnih postavkah jasno, tudi to, kako je ljudstvo brez aristokracije povezovalo svojo nacionalno emancipacijo s kultiviranjem svojega jezika, to je jezika socialno podrejene množice. Tu ni mesto za širše razpletanje misli, kakor bi bilo sicer vablljivo. Ustavljam pa se ob drugem momentu, posebej zavoljo tega, ker sem ga dobil naknadno potrjenega v publikaciji madžarskega Petöfijevega literarnega muzeja.

Spominski muzej v kraju oziroma pokrajini, ki ima posebno zvezo s pesnikom (ali je tam rojen ali dobil navdiha), navadno bolje aktivira zanimanje okoličanov, ustvarja med njimi in pesnikom intimnejši odnos.

Hkrati lahko služi literarni tvorec v preteklosti kot dokaz prisotnosti tvornega duha, kot pričevanje o kulturni kapaciteti in vitalnosti določene regije v prejšnjih obdobjih. Ta poteza kulturne samozavesti še vedno velja kot važna sestavina nacionalne vzgoje.

In nazadnje, kar ni manj pomembno, literarni muzej v svojem »naravnem« okolju je na svoj način spojen in stopljen z okoljem. Kot tak lahko neposredneje govori obiskovalcu od drugod, na neprisiljen način opozarja na organsko zvezo med pesnikom in pokrajino in na koncu koncev prispeva k boljšemu razumevanju in doživljanju pesnikovih del.

II

Reči moram, da je kolokvij tako po organizacijski kot po vsebinski strani ne le zadovoljil, temveč presegel še tako zahtevna pričakovanja. Razumljivo seveda, da nam v tistih štirih dneh niso mogli razkazati vsega, kar bi bilo vredno in koristno videti ali česa bi si človek posebej želel, meni osebno je manjkal ogled »slovaških Firenc« Levoče itd. Vendar, kar so nam v večji ali manjši stiski časa lahko pokazali, je bilo poučno in spodbudno. Videli smo nekaj literarnih muzejev (Janka Král'a v Liptovskem Mikulášu, L'udmile Podjavrinske v Bzincih nedaleč od kopališkega mesta (Piešťany, Jilemnickega v Juru pri Bratislavi), naravnost razkošni galeriji dveh slikarjev — narodnih umetnikov v Martinu in v Ružomberku, muzej Tatranskega narodnega parka in še kaj. Kolokvij u so posvetili vidno pozornost tudi republiški in lokalni politični forumi. In ne bi se ustavljal ob neposredni pristrčnosti in ljubeznivi gostoljubnosti, če se ta tudi v slovanskih deželah spričo moderne industrializacije ne bi vse bolj izgubljala.

Na tem mestu želim pokazati na problem osrednjega literarnega muzeja, ki je za naše razmere še veliko vprašanje prihodnosti. Posebej se bomo ustavili pri treh tipih, kot jih predstavljajo češki, nemški in madžarski primer.

A. Centralni (univerzalni) literarni muzej (Památník národního písemnictví) na Strahovu je našim obiskovalcem Prage dovolj poznan. Ustanovljen leta 1953 je kmalu zaslovel kot naravnost idealna rešitev za razstavljanje in hranjenje literarnega gradiva. Ločen od velemestnega hrupa je stari častitljivi samostan na sosednem hribu pri Hradčanih sprejel vase poleg ogromnih razstavnih dvoran,

ki od koraka do koraka razgrinjajo rast češke literature od najstarejših začetkov pa do danes, izvorno biblioteko (nad 600 tisoč zv.), bogat literarni arhiv (z rokopisi in korespondencami) in še literarno galerijo.

Poleg stalnih prireja muzej še občasne razstave ter predavanja o aktualnih temah iz književnosti (književne zgodovine). Posebej veličastno deluje število in prostornost dvoran, gradivo je razporejeno pregledno in tako, da ni nikjer čutiti utrudljive nakopičenosti. Število znanstvenega in ostalega osebja: o. 150.

B. Weimar, mesto-muzej, neločljivo povezano z velikimi imeni najvišjega vzpona nemškega ustvarjalnega duha, znamenite »zvezdne ure človeštva«: Goethe, Schiller, Herder, Wieland in drugi. »Kraj, ki obišče ga kak žlahtni človek, / je posvečen; čez sto let še zveni / njegovo delo in beseda vnuku.« Besede, ki jih je avtor Tassa dal govoriti Leonori, grofici Scandianski, se zelo prilegajo mestu Weimar skoroda v celem, zato se je naravnost ponujalo, da so številne zgodovinske stavbe določili kot kulturni spomenik (1953). Muzej (das Goethe-Nationalmuseum der Nationalen Forschungs — und Gedenkstätten der klassischen deutschen Literatur in Weimar) je »srečna spojitev« raziskovalnega inštituta, arhiva, biblioteke in muzeja v ožjem smislu besede. Zajema samo v Weimaru sedem stavb in kakšnih deset v bližnji okolici (vštevši Jeno). Vse to je za naše pojme ogromno, ko nekak mogočen kulturni koncern, h kateremu pripadajo celo parki (135 ha), spomeniško varstvo (skrb za 100 zgodovinskih stavb).

Weimarski muzej ni univerzalen v češkem (ali madžarskem) smislu. Področje zbiranja obsega nemško literaturo med 1750 in 1850, tudi vrsta rednih edicij (Beiträge zur deutschen Klassik i. dr.) je naslonjena na to znamenito obdobje.

Razen tega muzeja imajo v Nemški demokratični republiki pisano vrsto manjših in večjih literarnih muzejev oziroma podobnih ustanov.

C. Madžarski literarni muzej v Budimpešti deluje že od leta 1959 dalje, imenuje se po pesniku Sándorju Petőfiju (Á. Petőfi Irodalmi Muzeum). Muzej ni monografski, kakor bi bilo soditi po nazivu, marveč zajema vso madžarsko književnost. Je znanstvena institucija osrednjega pomena z zelo razvito zbirateljsko, raziskovalno, popularizatorsko in publicistično dejavnostjo.

Oddelkov je šest: muzeološki (programira literarne razstave, skrbi za popularizacijo), rokopisni (zbira in urejuje pisateljske ostaline, se v prvi vrsti osredotoča na 20. st.), knjižnica (ki zbira biblioteke vidnejših pisateljev, prvotiske in arhivsko dokumentacijo), umetnostni (slike v zvezi s pisatelji, grafike, ilustracije, fotografije), glasbeni (hranjenje magnetofonskih trakov) in gospodarski.

Posebej velja opozoriti na znanstveno in publicistično dejavnost Petőfijevega muzeja, v prvi vrsti na letni zbornik (ki bo npr. letos posvečen 70-letnici tudi pri nas znanega pesnika Illyésa Gyule).

Č. Poljaki so prikazali delovanje Mickiewiczovega muzeja v Warszawi (ustanovljen 1951). Razpolagajo s knjižnico (100.000 zvezkov), rokopisnim oddelkom in dokumentacijo, zbirajo in razstavljajo tudi iz obdobja po romantiki, čemur je bil muzej prvotno namenjen. Kritično so opazili tudi, česa še nimajo. Število nameščenecv: 34.

Za Ruse in za Ukrajince podrobnih podatkov nisem dobil.

D. Beograjska zastopnica je precej na splošno poročala o literarnem muzejstvu pri nas, našela je posebej: beograjski Muzej Vuka i Dositeja (v starem mestu), Njegošev muzej na Cetinju, Institut za književnost i teatrologiju pri JAZU v Zagrebu, razen tega še spominsko hišo Bore Stankovića v Vranju (v Sloveniji Prešernovo rojstno hišo).

Bolgari — sodeč po obširnem referatu, ki je bil predložen — imajo lepo število literarnih muzejev. Referentka je poudarjala nujnost vskladitve okolja in muzeja, želela je stilno adaptacijo notranjščine ipdb.

Še besedo, dve o osrednjem muzeju. Zborujoči so si bili soglasni, da tim. monografski muzeji ne rešujejo vseh potreb literarne izobrazbe, ki ji v prvi vrsti žele vse te ustanove služiti. Osrednji muzej je poklican, da predvsem s strokovnimi nasveti pomaga manjšim muzejem pri zbiranju gradiva in pri razstavah.

Amaterstvo danes ne more več zadovoljevati, je poudaril češki referent (dr. A. Boháč). Muzeji naj služijo širjenju in poglobljanju literarnega zanimanja, ne fetišiziranju predmetov, ki so bili slučajno last tega ali onega pisca (kot je ironiziral npr. zbiranje pip, oguljenih naslonjačev itd.) Ni dovolj samo razstavlјati, treba je znati razstavlјati, osmisiliti predmete in stvari v literarnointerpretacijski smeri.

Sklepi, ki so sledili, so predvideli praktične oblike sistematičnega sodelovanja literarnomuzejskih ustanov udeleženih narodnokulturnih skupin. Srečanje — kakor je bilo strokovno — ni pomenilo samo strokovnega dialoga, delovalo je v več smereh kot dragocena spodbuda. Taka je bila tudi misel, ki je posvetovanje posebej razgibavala, da se literarno muzejstvo kot pristojni posrednik izročil preteklosti tvorno vključuje — v živo sodobnost.

JUBILANTA

PROFESOR MILAN GROŠELJ — SEDEMDESETLETNIK

Letos v septembru je minilo 70 let, kar se je v Kamniku začela življenjska pot profesorja Milana Grošlja. Iz rodnega kraja ga je pripeljala v Ljubljano, kjer je dokončal gimnazijo in kjer si je na univerzi izbral klasično filologijo za svojo stroko. Po diplomi l. 1925 je prof. Grošelj še eno leto nadaljeval svoj študij v Parizu pri vodilnih lingvistih, ki so takrat predavali na Sorboni, na *École des Hautes Études* in na *Collège de France*.

Sledila so leta srednješolske službe in v teh letih — deloma pa tudi pozneje — so nastale šolske izdaje najbolj branih klasičnih avtorjev, opremljene z izvrstnimi uvodi in komentarji. Kljub temu, da se je prof. Grošelj z vso vnemo in vestnostjo posvečal pouku na gimnaziji in si prizadeval, da bi ga izboljšal, ga to ni odvrnilo od želje in potrebe po znanstvenem delu. Njegovo zanimanje in znanje je bilo široko — o tem so vedno zopet pričale tudi razprave iz sorodnih strok od slavistike in germanistike do etnologije — vendar ga je na začetku znanstvene poti privlačila predvsem latinska sintaksa. S tega področja je tema njegove disertacije iz l. 1934 z naslovom: *Iz sintakse latinskega genitiva in dativa*. Že tu vidimo, kako ga je njegov izraziti smisel za sintakso privedel do vrste izvirnih razlag za pojave, ki so bili do tedaj nejasni. Našel je npr. odgovor na vprašanje, zakaj se genitiv kolektivne ednine dobi le izjemoma v nasprotju z normalno pogosto rabo drugih sklonov, zelo domiselno je izvedel dativove funkcije iz osnovne funkcije dativa *iudicantis* in s tem dopolnil debato o nastanku dativa, na novo je osvetlil pojav oblikovnega zlitja latinskega dativa in ablativa v množini. Takih novih idej je v disertaciji še več. Na filozofski fakulteti je prof. Grošelj

najprej predaval honorarno, l. 1940 je bil imenovan za docenta in leta 1950 za rednega profesorja. V tem obdobju se je še vedno posvečal predvsem študiju latinske in grške sintakse. S finim čutom in s tankim poslušom za jezikovne pojave je odkrival razne nianse v rabi, prodiral do izvora in prvotnega smisla te ali one konstrukcije in pri tem pogosto osvetljeval latinsko rabo s paralelami iz starih in modernih jezikov. Svoja dognanja je posredoval študentom v zanimivih predavanjih o sintaksi latinskih sklonov in o sintaksi glagola. Škoda je, da prof. Grošelj svojega deleža v sintaktičnih študijah ni nikoli strnil in publiciral. V tisku so tako dostopna le krajša dela in to ne samo iz grške in latinske sintakse, temveč tudi iz sintakse slovanskih narodov. S tega področja sta razpravi: *Abundantni refleksivni zaimek in medij* (*Slav. revija* 3, 1950, 414—418) in *O posesivnem adjektivu v slovanščini in toharščini* (*Linguistica* 1, 1955, 2—10).

Od sintakse je prof. Grošelj prešel na stilistične študije. Najbolj ga je pritegnil Horac; v njegovih odah je tankočutno opazoval, kako je dal pesnik pogosto tudi brez neposrednih izrazov občutiti svoja čustva, kako je z neko figuro tako rekoč naslikal svojo misel ali pritegnil pozornost z nevsakdanjo konstrukcijo. V izvirnih interpretacijah Horacovih prvih dveh knjig ód (*O vplivu afekta na stilizacijo Horacovih od. Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani* I, 1950, 29—131) najdemo vrsto domiselnih opažanj in z njihovo pomočjo se lahko čisto drugače vživimo v to ali ono Horacovo pesem. Zanimanje prof. Grošlja je seveda vedno vzbujal tudi stil drugih avtorjev; z občudovanjem se spominjamo odličnih interpretacij *Tacita*, *Salusta*, *Apuleja*, *Petronija* idr.

Zadnjih 20 let so končno v ospredju zanimanja prof. Grošlja etimološke študije. Morda še bolj kot na prejšnjih področjih prihaja tu do izraza njegovo bogato znanje in široka razgledanost tudi izven okvira klasičnih jezikov. Cela vrsta člankov v *Živi Antiki*, večinoma naslovljenih *Etyma Graeca* ali *Etyma Latina*, med njimi pa tudi *Etyma Slavica* v *Slavistični reviji* (5—7, 1954, 121—124 in 423—424), predstavljajo dragocen prispevek v iskanju izvora raznih besed. Pogosto je s tem prispevkom storjen že zadnji korak do cilja in ga tako že registrirajo novi etimološki slovarji, zopet drugod je nakazana prava smer in dana izvirna pobuda za nadaljnje iskanje. Izvirne rešitve so prinesle prof. Grošlju priznanje v domačih in tujih jezikoslovnih krogih. Naša Akademija ga je izvolila za dopisnega člana in ko je bil v Münchnu 1. 1953 kongres obnovljene *Indogermanische Gesellschaft*, je bil med ustanovnimi člani, nato pa je bil izvoljen v njen širši odbor.

Z orisom znanstvenih interesov in dosežkov pa lik profesorja Grošlja še zdaleč ni popoln, saj občudujemo v njem tudi izrednega pedagoga. Delu na fakulteti se je vedno posvečal z veliko vnemo in ljubeznijo in ni varčeval niti s časom niti z energijami. Vse premalo se zavedamo, da je organizacija študija klasične filologije na naši univerzi predvsem njegovo delo; pred njim so bili tu le zelo skromni začetki.

Največ pa mu njegovi učenci dolguje mo za njegove seminarje. Ker nas je bilo vedno malo in smo morali biti zato v seminarju vedno aktivni, je bila to za nas čudovita šola. Pri njem smo se naučili solidnosti in preciznosti v znanstvenem delu, pomagal nam je osvojiti pravilne delovne metode in jih prilagajati problemom in gradivu. Njegovi učenci so se zato uveljavili tudi v sorodnih strokah.

Njegova pedagoška prizadevanja so se izražala tudi v tem, da je skrbel za znanstveni naraščaj. Zavedal se je, da sta kontinuiteta in tradicija najboljši poroštvi za napredek. Zavzeto je spremljal in usmerjal delo svojih mladih sodelavcev, vselej pripravljen, da s svojim bogatim znanjem pomaga in svetuje. Obzirno zna pokazati pot k izboljšanju pa tudi sproščeno in brez ljubo sumja priznati sposobnost in uspeh.

Ko govorimo o življenjski poti prof. Grošlja, o njegovem znanstvenem vzponu in pedagoških uspehih, se lahko končno tudi spomnimo, kako so ga na tej poti nekajkrat doleteli težki udarci in bridke ure. Tako je bilo takrat, ko je goreče letalo razdejalo klasični seminar in popolnoma uničilo knjižnico. Ko pa je hotel začeti z novim delom, ga je čakala nova preizkušnja: pogosto je naletel na odklanjanje svoje stroke, na nerazumevanje, na očitek nepotrebnosti. Nič čudnega torej, če je bil kdaj pesimist.

V zadnjih letih je rahlo zdravje prisililo prof. Grošlja, da se je umaknil v pokoj. S tem pa ni izgubil stika z dogajanjem v stroki; sodeluje pri urejanju *Linguisticae*, kot član medakademijskega odbora sodeluje pri nastajanju slovarja srednjeveške in novoveške latinščine, ki ga za ozemlje Jugoslavije pripravlja zagrebška akademija. Živo se zanima za usodo pouka latinščine na osemletki in na gimnaziji, zato se rad udeležuje tudi dela v aktivu profesorjev latinščine, vedno pripravljen s svojim znanjem in izkušnjami koristno svetovati in z raznimi predavanji posredovati novosti v stroki.

Profesorju Grošlju želimo ob njegovem jubileju, da bi še zelo dolgo lahko tudi v lastno zadovoljstvo spremljal rast in razvoj naše klasične filologije in lingvistike.

Erika Mihevc-Gabrovec
Filozofska fakulteta v Ljubljani

OB SEDEMDESETLETNICI PROFESORJA JANKA JURANČIČA

18. decembra bo slavil redni profesor Filozofske fakultete v Ljubljani dr. Jan-ko Jurančič sedemdesetletnico svojega življenja. To pomembno obletnico je jubilan dočakal hrabro, svež in agilno, v polnem zamahu znanstvene in pedagoške dejavnosti.

— Osnovo za svoje kasnejše delo si je pridobil že v času študija srbohrvatistike v Ljubljani in v Beogradu, kjer je bil učenec pokojnega profesorja A. Belića in kjer se je navdušil za Vuka Karadžića in jezikoslovje. Že takrat se je začel ukvarjati s primerjalno problematiko srbohrvaškega in slovenskega jezika, pozneje pa je ustvaril dela, ki so pomagala in koristila medsebojnemu poznavanju jezikov in literatur naših narodov.

Jurančičevo znanstveno delo je postalo zlasti plodno, ko je bil po večletnem službovanju na srednjih šolah izvoljen najprej za profesorja Višje pedagoške akademije v Ljubljani (1951) in nato za izrednega (1962) in rednega profesorja (1972) Filozofske fakultete v Ljubljani.

S področja primerjalnih tem Jurančiča lepo predstavljajo knjige široke praktične uporabnosti, ki pa imajo zaradi solidnosti obdelave in pionirskega značaja tudi svojo znanstveno težo. Omeniti moramo diferencialno slovnico »Slovenački jezik. Gramatika slovenač kog jezika za Hrvate i Srbe« (1965), sintetični pregled »Južnoslovanski jeziki« (1957), prvi resni in zelo obsežni »Srbohrvatsko-slovenski slovar« (1955) in krajši priročni »Srskohrvatsko-slovenski in slovensko-srskohrvatski slovar« (1970). Ti slovarji so končno omogočili natančno prevajanje iz enega jezika v drugi; upravičeno jih je pohvalila hrvatska in srbska strokovna kritika in praksa, tj. prevajalci, ki najlaže

ugotovijo, koliko jim slovar pomaga ali pa jih pušča na cedilu.

S posebno ljubeznijo profesor Jurančič preučuje hrvatsko kajkavščino in sploh leksiko panonskega bazena. S tega področja je njegov pomembni znanstveni prispevek — disertacija o jeziku Tita Brezovačkega in več sintetičnih razprav, npr. »O strukturi leksike v srskohrvatskem in slovenskem jeziku« (Razprave SAZU, 1970), »O leksiki v panonskih govorih« (1966). — Kot soliden poznavalec srbohrvatskega in slovenskega akcenta je prispeval upoštevano razpravo »O slovenskem in srbohrvatskem akcentu«.

Izpod Jurančičevega peresa smo dobili več portretov srbskih, slovenskih in hrvatskih jezikoslovcev (Vuk, Miklošič, Hraste, Stojčićević, Ilesič) in vrsto recenzij (npr. o slovnici M. Stevanovića).

Na primerjalni osnovi temelji tudi razprava o problemu starejše hrvatske književnosti »O Marinu Držiću in njegovih dramskih delih na slovenskih gledaliških odrih« (Dokumenti, 1970); v njej je dopolnil bibliografijo Držićevih prevodov v slovenščino in s kritičnimi analizami ocenil adaptacijo Držićevih dram v slovenščini. S spremno besedo o avtorjih je priredil za tisk vrsto del iz hrvatske in srbske književnosti (Njegoš, Mažuranić, Nazor, D. Obradović, ljudska epika, Krleža — z jezikovnim komentarjem »Balad«).

Profesor Janko Jurančič spada tudi med zaslužne slovenske pedagoge; s svojimi sistematično pripravljenimi učbeniki in berili iz srbske, hrvatske in makedonske književnosti že dolga leta skrbi za pouk tega predmetnega področja na osnovnih in srednjih šolah; sodeloval je pri vzgoji več generacij slovenskih slavistov.

Kot temeljit poznavalec južnoslovan-
ske leksike sodeluje profesor Jurančič
pri SAZU kot član glavnega redakcij-
skega odbora Slovarja slovenskega
knjižnega jezika in je načelnik leksiko-
loške sekcije v Inštitutu za slovenski
jezik SAZU.

V svojem jubilejnim letu je bil profes-
sor Jurančič še posebno aktiven. Pre-
daval je v Mednarodnem slavističnem
centru v Beogradu o Vuku Karadžiću
in o kajkavskih preporoditeljih, na sla-
vističnem zborovanju v Murski Soboti
je govoril o panonski leksiki, na jugo-
slovanskem seminarju za tuje slaviste
v Zadru pa je predaval o srbohrvat-
skem in slovenskem akcentu; v tisku
je njegov prispevek o dveh kajkavskih
slovničarjih (Zbornik v čast M. Steva-
noviću) in izšla je razširjena izdaja nje-
govega »Srbohrvatsko-slovenskega slo-
varja« (1972) z novim predgovorom o
hrvatskosrbskem jeziku ter z izdatno
obogatitvijo gesel.

Profesor Jurančič je dal slovenski zna-
nosti lep prispevek. Njegova znanstve-
na in strokovna dela kažejo, da je eden
najboljših poznavalcev hrvatske kaj-
kavščine, soliden strokovnjak za pro-
blematiko srbskohrvatskega in sloven-
skega jezika ter starejše književnosti,
leksikograf, ploden posrednik med ju-
goslovanskimi narodi, spoštovan in ce-
njen tudi zunaj Slovenije, zlasti med
srbskimi in hrvatskimi filologi.

Ob tako bogatih znanstvenih dosežkih,
izkušnjah in interesih ter ob njegovem
občutku za aktualna vprašanja in po-
trebe stroke lahko od jubilarove veli-
ke vitalnosti in delavnosti pričakujemo
še številne nove znanstvene prispevke.

— Po vsem tem torej ob sedemdeset-
letnici profesorja Janka Jurančiča ne
praznujemo le jubilej plodnega in kva-
litetnega znanstvenega, strokovnega in
pedagoškega dela, temveč obhajamo
tudi mali praznik slavistike naših na-
rodov.

Emil Stampar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski, ocene in poročila

PREGLED TUJIH KRITIČNIH MNENJ IN PRIPOMB O SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Slovar slovenskega knjižnega jezika I¹ je
vzbudil dokajšnjo pozornost ne le v slo-
venski kritični javnosti — ki je reagirala
nanj nekajkrat tudi čustveno — temveč
tudi v tujini. Dokaz tega zanimanja je 10

tujih kritik oz. informativnih zapisov². Po-
leg nemške in srbske sta zaradi svoje ana-
litičnosti in problemskosti še zlasti zani-
mivi obe daljši češki oceni, saj je domača
in tuja kritična javnost omenjala, da je

¹ SSKJ I: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Prva
knjiga A—H. Ljubljana 1970. Izdala Slovenska aka-
demija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski
jezik. Založila Državna založba Slovenije. LXII +
844 str.

² Po abecednem redu:

1. R. G. A. de Bray — *The Slavonic and East Euro-
pean Review*, 1971, /115/, 282—284;
2. Irena Grickat — *Južnoslovenski filolog*, 1971,
3—4, 485—492;
3. Miloš Helcl, Libuše Kroupová, Jaroslav Machač,
Běla Poštolková, Zderka Sochová — *Slavia*, 1971
3, 440—447;

4. A. Jedlička — *Naše řeč*, 1971, 2, 103—107;
5. Kiss Lajos — *Nyelvtudományi Közlemények*, 1971,
1, 273—275;
6. Bärbel Müller — *Zeitschrift für Slavistik*, 1971,
5, 760—765;
7. Joseph Paternost — *Canadian Slavic Studies*,
1971, 5:3, 424—426;
8. Josef Skulina — *Sborník prací filosofické fakul-
ty Brněské university, rada jazykovedná (A)*, 19,
1971, 241—242;
9. A. S'uprun/ in H. B'ulahau/ — *Vesnik Belaruskaga
dzjaržaunaga universiteta imja U. I. Lenina*, 1970,
3, 85—86;
10. Mile Tomić — *Studii si cercetari lingvistice'*,
1972, 1, 99—100.

SSKJ I upošteval med tujimi modeli zlasti Slovnik spisovnega jezika češkeho — ki je začel izhajati 1958 in je bil lani končan — na kar opozarja tudi uvod v SSKJ I. Še zlasti zanimivi pravimo zato, ker moremo prav ob čeških kritikah najjasneje ugotoviti, v čem in kako daleč je šel slovenski slovar drugačno, lastno pot. Ostale ocene in poročila preverjajo slovar zlasti ob Pleteršnikovem oz. večkrat povezujejo slovenske jezikovne pojave z domačimi, vendar tudi te, zlasti še obe angleško pisani kritični informaciji, vsebujejo nekaj tehtnih pripomb. Vse tuje kritike in poročila pa presojajo SSKJ I z mednarodnimi merili, saj jemljejo kot osnovo za ocenjevanje stanje sodobne slovarske znanosti. Razumljivo je, da se tuji ocenjevalci ukvarjajo pretežno s splošnimi slovarskimi in jezikoslovnimi problemi — dokaj dosledno preverjajo utemeljenost, znanstvenost in sistemskost principov in njihovih praktičnih uresničitev — medtem ko ostajajo taki notranje jezikovni problemi, kot so npr. stilno-plastna razmerja konkretnega besedišča, na robu njihove kritične pozornosti.

V slovenski slovarski kritiki je precej opazno odklonilno stališče do teoretičnega izhodišča slovarja. Težnji opisati stvarno, resnično (sodobno) stanje jezika so predpostavljali idejo o popravljanju ali vsaj veliko močnejše urejanju slovarju, seveda v smislu subjektivno (in zato dokaj različno) pojmovanih idealnih rešitev, pri čemer so se bolj ali manj vidno kazali vrednostni, estetski, narodnostni in deloma celo moralni nazori. V tujih kritikah je izhodiščno načelo slovarja nevrprašljivo. V uvodu h kritiki slovarjev v reviji Naše řeč je zapisano, da je »popis besednega zaklada znanstvena naloga«, nekoliko pred tem pa beremo o znanstvenem popisu besedišča kot neogibnem pogoju za naloge slovarja sodobnega knjižnega jezika. Kritika M. Helcla in drugih v Slavii govori o »podrobno obdelanem slovarskem konceptu in premišljeno organiziranem delu kolektiva«, vendar »(bi) bilo pri nadaljnjem izpolnjevanju slovarja mogoče pomisliti še na dopolnilo glede izgovora besed«, I. Grickat pravi, »tako koncept kot realizacija zaslužita veliko znanstveno priznanje«, medtem ko J. Skulina piše, da so ljubljanski leksikografi že s prvim delom SSKJ zavzeli častno mesto v sodobni moderni leksikografiji, pri čemer črpajo v polni meri iz progresivnosti funkcijske lingvistike.

Gradivo za 1. knjigo slovarja je obsegalo okoli 3 milijone izpisov, zlasti iz leposlovja. B. Müller opozarja, da bi bilo potrebno pri-

tegniti še več virov za časopisni jezik, Jedlička pa pogrša material govornega jezika, ker ima ta v sodobnem jezikovnem sporazumevanju in oblikovanju knjižne norme izredno pomembno vlogo. Vendar ni ta pomanjkljivost značilna samo za SSKJ I, temveč za slovarje na splošno. Prav zaradi relativno omejenega števila izpisov, meni B. Müller, podobno pa tudi J. Grickat in M. Helcl idr., je pravilno, da besede nimajo oznake o pogostnosti uporabe. Poleg sinonimov nakazujejo frekvenco tudi slovnčni kvalifikatorji *in, ali, tudi*, a kritiki v Slavii izražajo pomisleke glede zadnjih, češ da nakazana razlika ni in ne more biti dovolj objektivno utemeljena.

Obseg zajetega besedišča po mnenju A. Jedličke ustreza tipu modernega razlagalnega slovarja, B. Müller pa omenja, da je bilo sprejeto pogovorno, žargonsko, narečno ipd. besedišče v takem obsegu, v kakršnem se uporablja — stilno obarvano seveda — v splošnem knjižnem jeziku. V konkretni analize se tuja znanstvenika, razumljivo, nista spuščala.

J. Paternost ugotavlja, da so v razlagah uporabljani simboli in kratice, ki sicer nimajo gesel, posebej pa ga moti odsotnost zemljepisnih imen in imen za narodnosti, ki se v razlagah sicer uporabljajo, a se jim nikjer ne da najti določitve izgovora, oblik ipd. Večina kritikov je opazila prisotnost najnovejšega (modernega in modnega) besednega zaklada, glede terminologije same pa B. Müller ugotavlja, da slovar dostikrat presega začetni obseg, tj. besedišče povprečnega izobraženca, in navaja nekaj primerov s področja anatomije, fizike, kemije itd. (npr. abdomen, abdominalen, ablacija, ablatcija itd.), s čimer se ruši resnično razmerje med strokovnimi izrazi in splošnim, nevtralnimi besednim zakladom. Helcl idr. pišejo, da je izbor terminologije zelo skrbno pretehtan in ovrednoten in da se obseg mednarodnih strokovnih besed lahko primerja z Dodatkom k češkemu Slovníku, medtem ko Grickat pravi, da slovar »tekoče spremlja razvoj znanstvene, tehnološke in publicistične terminologije najnovejšega časa« in se ji zdi v tem smislu celo popolnejši od glasarja v večjem, toda zato starejšem beograjskem akademskem slovarju.

Ker je SSKJ razlagalni slovar praktičnega značaja, je razumljivo, da v tujih kritikah zavzemajo precej prostora pripombe glede ureditve geselskega članka, tipov in razvrstitev razlag, ponazarjajočih primerov, fraz in terminologije. Tuji kritiki seveda največkrat ne preverjajo identifikacijske

pravilnosti, zadostne ustreznosti razlag predmetom, pojavom — pripombe imajo kvečjemu o mednarodnem besednem blagu (npr. frazeologija, centralna) — zato pa usmerjajo svojo kritično pozornost toliko bolj k notranji analizi, logičnosti in sistemskosti razlag samih. Jedličkova recenzija se loteva omenjene problematike kar teoretično. Pravi, da izhaja sodobna leksikografija iz prepričanja o obstoju sistemskih odnosov znotraj besedišča, vendar da vprašanja s tem v zvezi na sploh še niso zadosti rešena. Ko načelno ocenjuje, v kolikšni meri upošteva SSKJ I ta gledanja, pride do ugotovitve, da so slovenski leksikografi posvetili sistematiki besedišča znatno pozornost in si prizadevali, da bi obdelava gesel v slovarju resnično odražala odnose med enotami besednega zaklada. Kritiki v Slavii pišejo o sistematiki zlasti v zvezi z glagolom in pravijo, da »(je) velika skrb, posvečena razlagalnim postopkom pri posameznih glagolskih tipih in poenotenju razlag pri kakorkoli sorodnih glagolih, nedvomno velika pozitivna stran slovarja, obenem pa opozarjajo, da sistemskost ne sme iti na škodo razlage konkretne besede. V zvezi z razlagami pa naštevajo tudi nekatere pomanjkljivosti: domači sinonimi so navedeni le pri prevzetih strokovnih besedah, ne pa tudi narobe, sploh pa bi sami sinonime prikazovali dosledneje in jasneje, medtem ko berlinska kritičarka piše, da je uporaba antonimov v razlagah nedosledna (bel : bos). Slavia je tudi opazila primer, ko daje slovar namesto razlage samo informacijo (adapter za plošče), opozarja na razlagi v krogu (balinanje, bajeslovje) in na nejasnost v zvezi z dvovidskimi glagoli ter razlagalnimi pojasnilom v zvezi (s, z). Gricat je odkrila napako, ko se pojavi sicer obvezni predmet predhodnega glagola že v razlagi (bruhati), načenja pa še zanimiv problem o (ne)možnosti elipse v zvezi z glagolom biti : klop je iz kamna (narejena, izdelana?).

O terminoloških razlagah sodijo Helcl in drugi, da so pretehtane in skoordinirane, pač pa imajo pomisleke glede razvrščanja pomenov (pri glagolih) in gnezdnega gradiva po formalnoskladenjskih in abecednih kriterijih, kar sicer poznajo nekateri sodobni francoski in nemški slovarji. Dobra stran tega je lahko praktična preglednost, vendar, pravijo, se zastirajo jasne pomenske distinkcije in pojavlja se čezmerno drobljenje. Po njihovem bi bilo pametneje upoštevati pomensko sorodnost oz. izvor ali pa navesti terminološke zveze ali pomenne kar pri ustreznem splošnem pomenu. Kritiki v Slavii pogrešajo tudi navajanje

glagolskih zvez v formalizirani, abstrahirani obliki z izpostavitvijo vprašalnih zaimkov. Ta pomanjkljivost, ki jo sicer omiljuje dejstvo, da so (bi morale biti) možne rekcije navedene v ilustrativnem gradivu, po sodbi praških kritikov slabi normativno vlogo slovarja.

Helcl idr., I. Gricat, B. Müller in de Bray se posebej ustavljajo pri konceptu ilustrativnega gradiva. Sodobni slovarji kažejo različne rešitve: od dobesednih navedkov s podatkom o izvoru do navajanja značilnih, tipičnih bolj ali manj prirejenih iztržkov. Beograjska ocenjevalka meni, podobno kot berlinska, da so svobodno modificirane sintagme ali najkrajši stavki dobra rešitev za slovar srednjega obsega (a možni so tudi drugačni koncepti), zlasti če se ob osnovnih razlagah pojavljajo zelo nevtralne, stilno blede, se pravi najpogostejše, najtipičnejše zveze, ki omogočajo spoznati tako potrebno kolokvijalno strukturo jezika. V kritiki Helcla idr. beremo, da je »(o)bsseg ilustrativnega gradiva primeren, v primerjavi s prvim delom SCKJ marsikje reprezentativnejši«, kar povezujejo s premisslenim načinom navajanja eksemplifikacijskih zvez, de Brayu pa so zgledi rabe besed v različnih plasteh jezika kar »čudovito jasni«. Berlinska kritika načenja tudi vprašanje frazeologije in opozarja na nedoslednosti pri reševanju posameznih primerov (delovni čas, duhovna kultura).

Vprašanja v zvezi s stilnimi oznakami — njihovimi pojmovnimi in praktičnimi sorazmerji — predstavljajo osrednje in verjetno najbolj tehtno področje slovenskih kritik v zvezi s slovarjem. Od tujih kritikov piše o tem problemu najobširneje Jedlička, ki pravi, da obravnavanje pogovornih jezikovnih sredstev v slovenščini ni povsem razčiščeno, tudi teoretično, jezikoslovno ne, vendar »(n)i dvoma, da spada izdelani sistem kvalifikatorjev z naslonitvijo na sodobno leksikografsko teorijo k velikim prednostnim slovarja. Konkretna določitev in vrednotenje posameznih leksikalnih enot pa nedvomno prinaša dokaj problemov (...). V isti kritiki tudi beremo, da so na osnovi zbranega označenega gradiva možne plodne znanstvene diskusije, obenem pa, da so določitve stilnih oznak odvisne od nazorov in izhodiščnih stališč, zato se v razpravi lahko pojavljajo razlike in nasprotja. Tudi Gricat meni, da je sistem uporabljenih kvalifikatorjev »zelo dobro obdelan«, ima pa pomisleke v zvezi z določenimi vidiki normativnosti. Pričakuje namreč oznako, ki bi kvalificirala kot barbarizem besede, »ki to so«, in dodaja, da odsotnost te kvalifikacije, čeprav je na nek

način tudi stilna, predstavlja vsekakor konsekvenco odsotnosti etimoloških obvestil sploh. Tudi kritika v reviji Zeitschrift für Slawistik odpira problem normativnosti: normativnost slovarja, ki želi biti normativno-informativen, se kaže v izboru in razlagi besed, s sinonimi in kvalifikatorji. Ocenjevalka meni, da slovar sicer obširno navaja možne rabe, zlasti pri glagolih, pridevniki in samostalnikih, vendar da pri tem normativnost variant ni dovolj pogošto jasno razvidna.

Poleg naštetih problemov, pomislekov ali sugestij se v tujih ocenah in poročilih pojavlja še več »drobnih« ugotovitev, dotikajočih se npr. razmerja med zapisom (črko) in izgovorjavo (glasom), reševanja naglasnih vprašanj, vprašljivosti nekaterih slovenskih rešitev (besedna vrsta, sklanjatev ipd.). Tako de Bray in Paternost omenjata, da je slovar glede razločevanja tonemov sledil Pleteršniku, kar je za fonetične specialiste vsekakor dragocen podatek, obenem pa je R. G. A. de Brayu dalo osnovo, da lahko ugotavlja (pogojno) zmago »tonemistov«. Dalje tudi opozarja, da tujuje in izposojenke nimajo navedenega izvora, pri glagolu pa si menda želi obe vidski obliki navedeni tudi skupaj. Skulina piše, da se v zvezi s pravorečjem govori splošno o izgovoru nekaterih glasov, ne pa o izgovoru konkretnih, posameznih besed, na koncu pa meni, da bi se najbrž dalo povedati veliko več o fonološki strani slovenščine (iz uvoda se namreč ne da povsem jasno ugotoviti, če so é in ê oz. e in o fonemi ali alofoni). Omembe vredna je tudi opomba Helcla idr., ki sicer pohvalijo stilno zaznamovane sklonske možnosti, problematično pa jim je navajanje (še pravkar?) samo žargonskih končnic (brucum), verjetno zaradi rušenja (izključevanja) sklanjatvenega sistema knjižnega jezika.

Že domači kritiki so opozorili na problem, kako določiti vrsto tistim besedam, ki so prišle iz tujih jezikov, pa svoje besedovrstne narave — gledano z osnovnega stališča slovarja, tj. stališča današnjosti in tukajšnjosti — več ne kažejo ali pa se po »vedenju« razločujejo od funkcijsko enakih domačih besed, npr. baby čevlji ali ad infinitum. Slovenski leksikografi so jih določili funkcijsko (neskl. prilastek, prislov), češkim recenzetom pa je prvi tip še pridevnik, drugi pa predlog. Podobno problematičnost funkcijskega določanja omenja Grickat v zvezi z glagolom kot velelnikom oz. samostalnikom »pri nagovoru«. Sicer pa Helclova idr. kritika pohvali ekonomičnost navajanja slovenskih oblik, pri pisnih dvojnica pa pogašajo vidnejše zaznamova-

nosti pisne norme, medtem ko Jedlička piše, da so dobro obdelana načela za navajanje variantnih pravopisnih podob pri prevzetih besedah, o čemer se je v slovenski kritiki razvilo obširno razpravljanje.

Neposrednejšo povezanost gesel z oblikoslovnimi oz. naglasnimi shemami pogaša več ocenjevalcev. B. Müller so gramatične sheme v uvodu dobre, vendar ugotavlja, da je podatke težko najti, medtem ko je de Bray zelo zadovoljen s preglednicami za dinamični naglas, a za toneme, pravi, ni jasnega pregleda.

O uvodu kot teoretični osvetlitvi slovarskega dela se tujci izražajo zelo naklonjeno. I. Grickat je npr. zapisala, potem ko je pozitivno ocenila tehnično, formalno stran uvoda: »Z druge strani predstavljajo mnogi deli uvoda doprinosi sami leksikografski teoriji in so podobni odstavkom iz študij o logični bazi definiranja.« Na koncu opozorimo še na to, da izražajo ocenjevalci poleg dobrih želja tudi zaskrbljenost glede precej negotove dobe izhajanja in dokončanja slovarja, pri čemer J. Paternost spominja, da je že prvi zvezek izšel z enoletno zamudo.

Glede na stanje slovenskega jezikoslovja sploh, slovaropisja pa še posebej, je razumljivo, da v SSKJ I nekaterih stvari manjka, nekatere pa bi se mogoče dale rešiti tudi boljše. Naloge, pomisleki in predlogi — včasih tudi nasprotujoči si — na katere tuje kritike opozarjajo, so: stilno izpopolnjevanje gradiva; še skrbnejši in sistematičnejši izbor gesel, obdelava razlag in razvrstitev pomenov; izpopolnitev ali ponovna proučitev slovenskih podatkov (vid, določitev možnih zvez, določanje vrst, praktičnejša povezava gesel s shemami za naglas, oblikoslovje); večja in jasnejša stilna in pisna normativnost. Kot obsežnejše dolgoročne naloge se omenjajo teoretične raziskave posameznih stilnih plasti in odnosov med njimi, slovarski prikaz sinonimnih in antonimnih odnosov ter etimološke pojasnitve. Tuje kritike na vse to opozarjajo včasih kot na spremembe, včasih kot na drugačne možnosti. Slovenski leksikografi so jim lahko, enako kot domačim, samo hvaležni. Osnovna sodba tujih kritikov o SSKJ I pa je — če odmislimo vso mero vljudnosti, ki jo je pri njih pač več kot v domačih nazor-skih in konkretnoanalitičnih »obračunih« — pohvalna, zato slovar tak, kakršen je, vendarle dostojno predstavlja svetu sodobni slovenski knjižni jezik.

Maja Košmrlj
in Jaka Müller
SAZU v Ljubljani

LATINSKI PISCI NA SLOVENSLEM*

Ob naslovu Simonitijeve bibliografske publikacije bo bralec, tudi če je več latinščine, najprej za hip občrnel. Naslov bi lahko poslovenili kot »Latinski pisatelji novejšega obdobja iz Slovenije«. Pod »novejšim obdobjem« si v slovenski literarni (ali politični) zgodovini navadno predstavljamo zadnja tri desetletja. V latinščini obdobje ne merimo po desetletjih, temveč po stoletjih in tisočletjih; v konkretnem primeru je mišljeno razdobje od pojava prvega latinskega tiska na Slovenskem (1470) do leta 1848. Pod latinskimi tiski iz tega razdobja se bo povprečni izobraževanec morda domislil Bohoričeve slovnice (*Arcticae horulae*), morda tudi še Herbersteinovih Moskovskih zapiskov ali Schönlebnovih teoloških, zgodovinskih in drugih razprav. Toda vsakdo bo najbrž presenečen občrnel ob impresivni številki, koliko latinskih tiskov je Simoniti zabeležil v svojem pregledu: čez 1700 bibliografskih enot!

Res je sicer, da k tej visoki številki precej pripomorejo razni dekreti, diplome, zakonski predpisi, ki so pisani brez slehernih literarnih pretenzij in imajo kvečjemu dokumentarno vrednost; dalje latinski predgovori, posvetila ali naslovne strani k nemškim, slovenskim ali drugačnim publikacijam, številni ponatisi istih del in podobno. Toda tudi če odštejemo vse takšne tiske, ki včasih obsegajo komaj eno stran, ostane delež latinskih besedil v naši kulturni preteklosti še zmerom presenetljivo visok.

Zato morda ne bi bila pretirana trditev, da je naša starejša literatura v bistvu trojezična: naši pisatelji objavljajo svoja dela deloma v slovenščini, deloma v nemščini in latinščini. Čeprav so ta dela napisana v tujem jeziku, so vendar izraz istega narodnega duha in istega ustvarjalnega hotenja, le da se v primeru latinske publikacije obračajo na širši, mednarodni krog občinstva. In kakor si slovenske literarne zgodovine ne moremo zamišljati brez omembe Valvazorjeve *Die Ehre des Herzogtums Krain* in brez omembe Prešernovih nemških poezij, tako sodi vanjo tudi precejšen del latinskih tekstov, zabeleženih v tej bibliografiji. Kdo vse pri nas ni pisal in objavljal svojih del tudi v latinščini! Tu zasledimo imena vseh naših velikih protestantskih piscev — Primoža Trubarja, Jurija Dalmatina, Adama Bohoriča, Sebastijana Krelja —, dalje Tomaža Hrena, J. V. Valvazorja, Janeza Svetokriškega, Marka Pohlina, Matija Kastelica, Valentina Vodnika, Jerneja Kopitarja, Franca Miklošiča, A. M. Slomška

in številnih drugih. Še daljša je vrsta tistih piscev, ki so svoja dela objavljali sploh samo v latinščini, kot npr. oba Vergerija, Gallus, Perger, Hvale, večina članov *Academiae operosorum*, in drugi. Če so bili ti avtorji v naših literarnih zgodovinah pogosto precej mačehovsko obravnavani, tedaj je bilo temu krivo predvsem pomanjkanje ustreznega delovnega pripomočka: podatki o njihovih delih so namreč precej odmaknjeni in raztreseni, sama dela pa v mnogih primerih skoraj nedosegljiva.

Ta ovira je sedaj odstranjena. Simonitijeva bibliografija bo posled nepogrešljiv pripomoček slehernemu, ki bo raziskoval našo starejšo kulturno zgodovino, našo ustvarjalnost na literarnem področju, naš prispevek razvoju filozofije, teologije in eksaktnih znanosti. S pridom bo po njej posegal zlasti, kdor bo skušal ugotavljati, koliko je šla naša znanstvena misel in literarna ustvarjalnost do začetka XIX. stoletja v korak z razvojem znanosti in literature drugod po svetu. Bogastvo naše latinistične literature, ki smo ga doslej le slutili, leži zdaj tako rekoč razprostrto pred nami.

Poleg bibliografije po abecednem zaporedju avtorjev, ki sestavlja osrednji del knjige (str. 11—154), je posebno dragocen sistematični indeks (str. 155—182), kjer so naši latinisti razvrščeni po posameznih strokah. Kot je razvidno iz tega indeksa, so najštevilnejše zastopani latinski teksti nabožne in teološke vsebine, ki zajemajo 12 stolpcev ali skoraj četrtno vseh naslovov (verjetno bi bil ta odstotek še višji, če bi seštevali slovenske publikacije iz istega obdobja). Zanimivo je, da naše latinsko leposlovje ne zaostaja dosti za versko literaturo, saj obsega deset stolpcev ali približno petino vseh naslovov. Presenetljivo visok je tudi delež medicinskih tekstov (šest stolpcev ali skoraj desetina vseh naslovov).

Vendar niso vsi avtorji, ki so zabeleženi v Simonitijevi bibliografiji, slovenskega rodu. Kot lahko razberemo iz latinskega predgovora, so v bibliografiji zaobsežena: 1. latinska dela avtorjev slovenskega rodu, ki so bila izdana v Sloveniji ali zunaj nje; 2. latinska dela avtorjev tujega rodu, ki so bili rojeni v Sloveniji; 3. latinska dela tujih avtorjev, ki so bila natisnjena ali ponatisnjena v Sloveniji; 4. dela, ki so jih Sloven-

* Primož SIMONITI, *Sloveniae scriptores Latini recentioris aetatis*. Bibliographiae fundamenta. Zagreb—Ljubljana 1972.

ci iz tujih jezikov prevedli v latinščino. Z drugimi besedami, pri obravnavanem gradivu se križata dva kriterija: kriterij nacionalne pripadnosti avtorjev in kriterij geografske provenience tiskov.

Ob tem se neohote vsiljuje vprašanje, ali ne bi bilo umestno, v takšno bibliografijo pritegniti še eno vrsto latinskih besedil: v tujini natisnjena latinska dela avtorjev, ki so bili sicer tujega rodu, a so dalj časa živeli in delovali v Sloveniji ter opisovali naše kraje ali naše razmere in kot taki nedvomno sodijo v naš kulturni prostor. Tako bi npr. v bibliografijo sodil verzificirani opis Cerknškega jezera, ki ga je v XVI. stoletju objavil Leonberg iz Regensburga (*Amoenissimae iuxta atque fertilissimae in convallibus sitae regiunculae Cirknizae descriptio*). Teško pogrešamo v takšni bibliografiji Hieronima Megiserja, zlasti njegova slovarja *Dictionary quattuor linguarum* in *Thesaurus Polyglottus*. Sestavljaavec bibliografije bi v takšnih primerih, ki so mu brez dvoma znani, pač lahko prekršil togo zastavljene okvire in se ravnal po »posluhu«. Navsezadnje so Megiserjeve publikacije za našo kulturno preteklost pomembnejše kot pa npr. dve od mnogih latinskih izdaj Tomaža Kempčana, ki sta bili slučajno tiskani tudi v Ljubljani in sta kot taki zašli tudi v bibliografijo (prim. šte. 1456 in 1457).

Še težje pogrešamo v bibliografiji G. A. Scopoliya, ki je šestnajst let preživel v naših krajih ter objavil dela kot *Flora Carniolica*, *De Hydrargyra Idriensi*, *Entomologica Carniolica* in vrsto drugih publikacij, ki so »našo domovino razglasile prek njenih meja« (Zm. Bufon v SBL). Scopolijeva *Flora Carniolica* je npr. sicer res izšla na Dunaju, toda napisana je bila v Idriji, kot navaja avtor sam v posvetilu cesarici Mariji Tereziji: *Dabam Idriae 15. Junii 1760*. Podobno velja tudi za nekatere publikacije Baltazarja Hacqueta. Slednji je bil sploh pravi brezdomec, nemiren kozmopolit, ki je sorazmerno še najdlje, celih 21 let, zdržal ravno v Sloveniji. Sicer pa je občutek narodne pripadnosti pri mnogih izobražencih tega obdobja še precej relativen pojem. In navsezadnje se lahko vprašamo, kaj je pomembnejše: dejstvo, da je bil kdo rojen v Sloveniji (in še to je v nekaterih primerih sporno!) in nato vse življenje preživel na Dunaju ali kje drugje ter objavjal dela, ki so nastala v nekakšnem nacionalnem vakuumu, se pravi dela, ki bi lahko nastala kjer koli v tedanjem humanističnem svetu, ali dejstvo, da je kdo v Sloveniji preživel nekaj let ali desetletij, spoznal in vzljubil našo deželo in naše ljudi (ali jih naposled

tudi zamrzil, kot Hacquet) ter si tu spletal prijateljske in sorodstvene vezi?

Seveda za te omejitve ne odgovarja sestavljaavec bibliografije, kajti delovni okviru so mu bili dani od zunaj, od Medakademijskega sveta za izdajo Slovarja novejšje latinščine v Jugoslaviji (*Concilium trium academiarum lexico Latinitatis recentioris aetatis Iugoslaviae condendo*), ki je pobudnik te bibliografije. Ti okviru so morali biti usklajeni s podobno zasnovano bibliografijo hrvaških latinistov, ki jo je pred leti (1968) v treh zvezkih izdal Šime Jurić. Juriceva in Simonitijska bibliografija, ki jima bo sledila še — verjetno precej skromnejša — bibliografija srbskih latinistov, sodita v serijo, ki ima skupen naslov *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis* in ki je zamišljena kot osnova za ekscerpiranje gradiva za Slovar novejšje latinščine v Jugoslaviji. Toda ravno zato, ker ta bibliografija ni sama sebi namen, bi morala upoštevati besedila, kot so omenjene Scopolijeve in Hacquetove razprave; ravno te in podobne publikacije vsebujejo marsikatero specifičnost latinskega besedišča, ki se je porajalo na Slovenskem. Če je res, da je dobila novodobna latinščina v vsaki deželi poseben kolorit, tedaj pride »slovenska latinščina« lepo do izraza ravno v delih omenjenih avtorjev. Tako npr. navaja Scopoli v svoji Flori 127 slovenskih rastlinskih imen (*nomina Carniolica*); in Hacquet daje številnim rastlinam znanstvene oznake po naših krajih (*Rhannus Hydriensis*, *Gentiana Terglovensis*, *Scabiosa Trenta*, *Athamanta Golaka* itd.).

V zastavljenih okvirih in omejitvah je sestavljaavec svoje delo opravil z vzorno znanstveno akribijo, z doslednostjo, ki pride do izraza zlasti pri transkripciji lastnih imen v raznih variantah, s suverenim poznavanjem gradiva in s solidnim obvladanjem bibliografske metode. Ker gre za pionirsko delo na tem področju, je seveda razumljivo, da so v njem ostale še tudi nekatere vrzeli; to je predvidel že avtor sam v predgovoru. Naj na tem mestu opozorim na nekaj manjših pomanjkljivosti!

V bibliografiji ni zabeležena knjiga Ožbalta Gutsmana *Christianske resnize* (Celovec 1770), ki vsebuje med drugim tudi latinsko posvetilo predstojniku (4 strani), navdilo dušnim pastirjem (*Ad animarum curatores*, 2 strani) in latinsko kazalo. — Dalje pogrešam navedbo natisa apokrifne 39. in 40. Horacijeve ode v Linhartovi pesniški zbirki *Blumen aus Krain*. — Ob Andreju Divu je Simoniti zabeležil presenetljivo visoko

število (kar petnajst) izdaj in ponatisov njegovega latinskega prevoda Homerja. In vendar njihova vrsta s tem še ni izčrpana: zadnja takšna izdaja iz Divovim prevodom Homerja je izšla, kot sem omenil v svojem zapisku o Andreju Divu (ZČ 24, 1970, 273), leta 1656 v Amsterdamu. — Za filozofa Antona Erbera (bibliografske enote 349—355) bi bilo lahko zaradi večje preglednosti navedeno tudi vzporedno geslo *Erberg*, ker se v strokovni literaturi večkrat navaja tudi pod tem imenom (npr. v SBL). — Podatke o dveh ljubljanskih izdajah latinske vadnice jezuita Emanuela Alvara (iz leta 1686 in 1694) bi bilo treba dopolniti še z omembo izdaje, ki jo je leta 1733 natisnil ljubljanski tiskar Adamus Friedericus Reichhard.

Več vrzeli je tudi med viri, ki so navedeni uvodoma (*Notae compendiarie fontium*, str. 7—10). Tu npr. pograšam Schmidtovo *Zgodovino šolstva in pedagogike na Slovenskem* ter prva dva zvezka Pogačnikove *Zgodovine slovenskega slovstva*, ki ravno

našim latinistom odmerja sorazmerno več prostora kot prejšnje literarne zgodovine. Tako npr. omenja Pogačnik ZSS I str. 179 delo nekega Jožefa Kosana, *Christianus moribundus* (1749), ki ni zabeleženo niti v Simonitijevi bibliografiji niti v SBL. Ker se med viri omenja npr. Goliev prevod Herbersteinovih Moskovskih zapiskov, bi bilo prav, da bi bil omenjen tudi Mlinaričev prevod Valvazorjevega *Theatrum mortis humane* s spremno besedo Emilijana Cevca (1969).

Toda to so le obrobne pripombe, ki ne zmanjšujejo teže in pomembnosti tega bibliografskega priročnika.

In še sklepna pripomba: Simonitijevo delo naravnost kliče po podobno zasnovani bibliografiji starejših nemških tekstov, ki so nastali na Slovenskem. Predvsem pa po novi, dopolnjeni izdaji Simoničeve Slovenske bibliografije.

Kajetan Gantar
Filozofska fakulteta v Ljubljani

KETTE IN BEVK V »SLOVENSKI KULTURNI ZAKLADNICI«

V uredniškem konceptu in interpretaciji Kettejeve poezije, ki je izšla lanskega septembra kot dvanajsta¹, in Bevkovega romana Kaplan Martin Čedermac, ki ga je kot trinajsto knjigo² zbirke »Iz slovenske kulturne zakladnice« izdala mariborska založba Obzorja lanskega novembra, sta opazna dva literarno teoretična in literarno zgodovinska nazora, ki prevladujeta v današnjem slovenskem kulturnem prostoru: eksistencialističen, ki v idejnih in filozofskih plasteh umetnine in umetnosti sploh odkriva osnovna znamenja resnice besedne umetnine, in tradicionalen, ki pojmuje umetnost in umetnino kot harmoničen proizvod izjemnega človeka-ustvarjalca in njegovega specifičnega položaja v družbi, ki je tudi sama specifična in zategadelj sama po sebi vpliva na umetnikovo delo in njegove fabulativne, idejne, stilne in jezikovne determinante. Metodi, kot kaže že dejstvo, da se pojavljata ob istem času in v isti ediciji, zaradi odprtosti, ki jo razodevata teksta spremnih študij Nika Grafenauerja in Franceta Koblarja, ne izključujeta druga druge, čeprav je tudi res, da ne iščeta medsebojnih zvez, temveč s priznanjem, da sta samo ena izmed mnogih (Grafenauer) ali z zavestjo o variabilnosti (Koblar) priznavata resnico in pomen tudi drugim.

V postopku Nika Grafenauerja sta prisotni tudi zavest in ambicija, aktualizirati Kettejevo poezijo, zategadelj opis ontološke zgradbe pesnikovega poetskega sveta v ustreznem zgodovinskem kontekstu osvetljuje s stališča sodobnega eksistencialističnega mišljenja biti z namenom, da bi dognal, kako se resnica naše nacionalno historične prakse izraža v resnici Kettejevega pesniškega sporočila, in — nasprotno — na kakšen način se sporočilo Kettejeve poezije vključuje v območje realnosti zgodovinskega sveta in aktualizira v njem. Gre torej za dognanje identifikacije zgodovinske resnice — se pravi: slovenstva — s pesniško ali njune medsebojne negacije. Izhodiščno gradivo — Grafenauer namreč izhaja iz odmevov na Kettejevo pesniško knjigo in iz Cankarjevega in Aškerčevega spora o Kettejevi poeziji potegne skupni vrednostni znak vrhunske kvalitete: narodni duh — gravitira k identifikaciji, ki jo Grafenauer odkriva v Kettejevem predavanju »O lirični poeziji«, ki je bilo v avtor-

¹ Dragotin Kette, *Poezije*. Uredil in spremno besedo napisal Niko Grafenauer. Maribor, Založba Obzorja, 1971. Iz Slovenske kulturne zakladnice 12. 242 str.

² France Bevk, *Kaplan Martin Čedermac*. Uredil in spremno besedo napisal France Koblar, Založba Obzorja, 1971. Iz slovenske kulturne zakladnice 13. 250 str.

jevi odsotnosti prebrano v ljubljanski Zadrugi 13. februarja 1896. Osnovni vrednoti — naturo in moralno neoporečnost kmetstva, socialnega sloja, ki je nacionalnost v primerjavi z meščanstvom še ohranil — ki ju je našel v predavanju in Kettejevi korespondenci, deduktivno posplošuje na metaforiko »kmetškega« cikla Jagneč, Na mostu, Ah, zapojte, Staro srečo zopet si mi dala, Le ti, dekle, ostani, V mlinu, Romanca, Večer itd.), pri čemer mu identifikacijo pesniške resnice z resnico pesnikovega življenja potrjuje znana misel Ivana Prijatelja, da »Aleksandrov bolj išče poezijo, Kette pa jo bolj živi«. Oboje mu daje izhodiščno možnost, da raziskuje rušenje omenjene identifikacije v Kettejevi reflektivni in filozofski liriki (Izprehod, Noč na poljani, Črne noči, Kadar za gorami, Moj Bog itd.), ki razodeva Kettejevo resnico o osnovnih eksistencialijah (Bogu, smrti, življenju, človeku), hkrati pa zaobsega resnico poezije kot iluzijo, ki povsem soglaša s tedanjim iluzornim, psevdorealnim pojmovanjem naroda in njegove zgodovine. Deskripcija ontološke strukture je pri Grafenauerju vse skozi precizna, verifikacija dosledna in jasna, kar potrjuje njegova sklepna sodba, da je strukturo Kettejeve poezije mogoče opisati tudi drugače, da pa je njegova metoda mogla opaziti iluzijo in igro Kettejeve poezije, ne da bi se poistila z njo in obenem odkrila blokado, ki zavira komunikacijo, ne le v bralcu, temveč tudi v zgodovini.

Variabilnost Koblarjeve metode potrjuje izhodiščni podatek, da avtorjeva smrt zahteva prevrednotenje Bevkovega dela, ki se nam je za njegovega življenja kazalo kot nastajajoči, še ne končani proces, smrt pa

se je izenačila z rojstvom in zaključila ter zaokrožila njegov ustvarjalni opus. Tako izhodišče zahteva bibliografski pristop k obravnavanju osrednjega Bevkovega teksta: romana Kaplan Martin Čedermac. Vzroki za ta tekst, kot za vse druge, temeljijo v avtorjevi osebnosti, ki je odzivna na vse specifičnosti sveta, ki ga je živel, zaradi česar je vsak tekst neposredno povezan z drugimi pisateljevimi deli. Geneze romana Koblar ne išče torej samo v motivih in nastajanju dela, v zgodovinski situaciji, živem modelu za osrednjega junaka, v Bevkovi maksimalni družbeni, nacionalni in pisateljski angažiranosti, temveč prav v začetkih Bevkovega ustvarjanja in njegovi rasti do obravnavanega romana, njegovo specifičnost pa osvetljujejo tudi kasnejša dela ne glede na zvrst in žanr. Gradivo — zgodovinsko, biografsko, bibliografsko in jezikoslovno, na katerem temelji Koblarjeva razlaga fabule, kompozicije, ideje, jezika in stila obravnavanega dela, je bilo v celoti že objavljeno v opombah k posameznim zvezkom Bevkovega Izbranega dela, v pričujoči knjigi je dobilo bolj strnjeno in urejeno podobo in nam sporoča resnico, da Kaplan Martin Čedermac tudi v luči novega pogleda na celotno pisateljevo delo ne doživlja nove interpretacije idejnih, fabulativnih, kompozicijskih in stilskih plasti, temveč s širšimi biografsko historičnimi in idejno stilskimi argumenti pristaja na mesto, ki ga je romanu slovenska literarna zgodovina že določila.

Obe knjigi je opremil Janek Vidic, prvo z ilustracijami Vladimira Lakoviča, drugo z risbami Iveta Šubica.

Tone Pretnar
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PRVA KNJIGA SKOKOVEGA ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA*

Prvi del srbohrvaškega etimološkega slovarja obsega 778 strani oz. gesla do črke J (zadnja obravnavana beseda je *jũzbaša*). V njem najdemo poleg popisa uporabljene literature in kratice ter kazala tudi predgovor s splošnimi podatki o piscu in knjigi sami. Iz njega izvemo, da je Skok slovar pripravljal dalj časa, javno pa je to razglasil že l. 1948, torej potem, ko je imel za seboj že bogato znanstveno delovanje. Naslednjega leta je to delo podprla JAZU in ga uvrstila med svoje delovne načrte. Teda j je piscu dodelila tudi pomočnika, V.

Putanca, člana inštituta za jezik pri JAZU, in zbiranje gradiva po domači in strokovni literaturi se je nadaljevalo z okrepljenimi močmi. Vendar pa slovar ni imel sreče. Trdovratna bolezen dela ni mogla pretrgati, a ustavila oz. zavrila ga je piščeva smrt leta 1956. Nadaljevali so ga šele po letu 1961, ko je V. Putanec iz dotlej zbranega gradiva začel oblikovati dokončno besedilo za tisk. Medtem se je večkrat zamenjalo

* Petar Skok, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I*. Priredil Valentin Putanec, izd. JAZU. Zagreb 1971.

uredništvo in tudi to je verjetno slabo vplivalo na slovar. Zadnja urednika sta akademika M. Deanovič in Lj. Jonke.

Ta težko pričakovani slovar vsaj deloma zapolnjuje vrzel v srbohrvaški zgodovinski in narečni leksikografiji, saj doslej takega temeljnega dela ni imela, a si je brez njega težko misliti druge študije. Doslej si je bilo treba pri študiju srbohrvaškega besedja pomagati bodisi s splošno slovanskimi etimološkimi slovarji, npr. Miklošičevim ali Bernekerjevim, in s slovarji posameznih slovanskih jezikov, bodisi z že zastarelim Daničićem, etimološkimi pripombami v akademskem slovarju in pa z raznimi drobci, raztresenimi po literaturi.

V tem poročilu se ne morem spuščati v nadržbnosti pa tudi v etimološka razglabljanja ne, zato se bom omejila predvsem na nekatere posebnosti. Slovar je široko zasnovano delo in iz njega se zrcali vsa širina piščevega znanstvenega zanimanja. Pri-tegoval ga je kulturni prostor, s katerim so se srečali Slovani, ki danes govoré srbohrvaško, pa tudi kulturni prostor, v katerem so živeli kasneje. Skok je velik del svojih moči namenil vprašanjem pred-slovanskega in predromanskega substrata na Balkanu, vliko pa se je ukvarjal tudi z adstratom, zlasti z romanskim in turškim. Zato ni nič čudnega, če so te besede obdelane bolje in nadrobneje, kot je obdelana slovanska leksika. Pisec je pritegnil bogato gradivo, številne dialektizme, zapise iz spomenikov in starih slovarjev pa tudi toponime, hidronime, antroponime in podobno. Pri zbiranju besed se je opiral predvsem na akademski slovar in gradivo zanj, posegal pa je tudi po drugi literaturi. Velika odlika tega dela je prav obsežnost srbohrvaškega gradiva, saj je v pretres pritegnilo marsikaj novega.

Že bežen pogled v knjigo nam pokaže svojevrstno zasnovó. Za etimološki slovar je nenavadno, da ima kot posebna gesla tudi besedotvorne prvine, predpone in pripone. Gesla so sestavljena tako, da so našete najprej srbohrvaške oblike, nato pa oblike drugih slovanskih jezikov. Včasih je le omenjeno, da je beseda že praslóvska ali pa splošno slovanska. Temu sledijo etimološke razlage, prav na koncu pa je navedena literatura, iz katere so vzete besede, in tista strokovna, ki se ukvarja z obravnavano besedo ali vso besedno družino. Vendar ta zgradba ni dosledna. Najdemo tudi gesla (največkrat povzeta po akademskem slovarju, npr. *gulja*, *dosalja*, *fute*, *imbrina* itd.) brez vsakršne razlage. Ker pri-

reditelji v predgovoru poudarjajo, da so v slovarju pustili samo nekatere izmed tistih besed iz gradiva, ki so bile še brez etimologije, ni jasno, po kakšnih merilih so jih izbrali. Redkejša so gesla z lokacijo, a brez vira, iz katerega so vzeta, ki jih zato ni mogoče preverjati, npr. *drijaman*. Nekatera teh gesel ima le Rečnik srpskohrv. knjiž. i narodnog jezika, Bgd. 1957 in d., npr. *bela*, *beleca*, celo v razširjenem pomenu, a Skok tega ne omenja. Presenečajo nas tudi slovanska gesla, ki jih tu in tam srečamo, npr. *binec*, *hretiti se*, ali pa toponimi, ki so zunaj hrvaškega ali srbskega etničnega prostora, npr. *Gumin*. Nekoliko moti tudi to, da še ni registra, po katerem bi se dalo hitro ugotoviti, kje je kaj. V besedilu je ob besedi večkrat kratica v. (= vidi), vendar pa beseda ni vedno samostojno geslo. Kadar ni, jo je mogoče najti le po naključju.

Pomembno je, da je Skok zelo skrbno zapisoval areale teh besed, manj pa je bil pozoren na zakonitosti, ki bi se pri tem lahko pokazale. Škoda, da je premalo upošteval areale zunaj srbohrvaškega jezikovnega ozemlja. Razumeti pa je treba, da je bilo pred dvajsetimi leti to dosti težje kakor danes, ko imamo na voljo več etimoloških in narečnih slovarjev posameznih slovanskih jezikov. Koristna so tudi opozorila na podobne pomenske razvoje tudi v drugih jezikih. Včasih premalo upošteva homonime. Tako npr. *haber* m. poleg *habar*, gen. *habra*, pomeni »glas« (izpeljanke s turškimi in slovanskimi priponami pa »glasnik, glasonoša; sinonim za puško, top«). Po Skoku je beseda znana še v romunskem, arbanskem, bolgarskem in novogrškem jeziku ter jo zato šteje za balkanski turcizem arabskega izvora. Pri tem pa ne upošteva, da pozna slovenščina dialektalno celo besedno družino: *habriti se* »ustiti se, bahati se«, *haber* »ošaben«, *habra* f. »ženska, ki se mnogo usti« itd. Ker je v slovenskih besedah pomen širši, bi bilo treba zanje iskati drugo razlago, morda pa vsaj deloma tudi za srbohrvaške.

Literatura ob koncu gesel je našeta tako, da iz nje ni mogoče razbrati, kako se posamezni pisci ujemajo z razlagami v geslu; večkrat je tudi brez prave povezanosti z njimi ali pa nepopolna, saj pogosto niso naštetí niti vsi avtorji, omenjeni v besedilu nad njo. Že v predgovoru je zapisano, da literature po letu 1955 niso sistematično zbirali. Najbolj nazoren primer tega je navajanje dvojezičnih slovarjev, niti omenjen pa ni Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, ki ga izdaja SAN in izhaja že od 1957. leta.

Tiskanje tako zahtevnega besedila je vse-kakor težavna naloga, tudi popravljanje od-tisov ni lahko delo. Zato se ne bom na-drobneje ustavljala pri tiskovnih napakah naslednje vrste: *ke* nam. je — geslo *dobar*, str. 421; *Verwundtschaft* nam. *Verwandschaft* — geslo *četa*, str. 315; *či-* > *ide*. **qui* nam. nasprotno — geslo *čil/-čio*/, str. 324; **ἵσσοf* nam. **ἵσσοf* — geslo *Dunav*, str. 457; 1889 nam. 1899 oz. letnica začetka Sko-kovega objavljanja v srbohrvaškem in francoskem predgovoru; takim se ni mo-goče popolnoma izogniti. Vendar pa bi ra-da opozorila, da je zelo nerodno, kadar je napak preveč, zlasti še, če pomensko spre-minjajo besedilo: *jedan* nam. *jadan* — ge-slo *bogat*, str. 179; -*bc*+*ü* nam. -*bc*+*ii*-geslo -*čin*, str. 325; *čit* nam. *čil* — geslo *čil/-čio*/, str. 323 itd. Ni opravičljivo, če je pomen sploh izpuščen, npr. *bašta*,² *duma* 4⁰, ali pa, če je geslo nedokončano in nejas-no, npr. *endrop*. Želeti bi bilo, da bi bilo tega v naslednjih delih slovarja manj.

Omenila bi tudi splošno razmerje priredi-teljev slovarja do gradiva. Po njihovih be-sedah so iz spoštovanja do pisca le uredili gradivo, ki ga je bil zapustil, dodali so sa-mo nekaj novejša literature in popravili najhujše pomote. To je sicer lepa poteza, za sam slovar pa ne pomeni najboljša re-šitve. Etimološki slovarji navadno ne izha-jajo zelo pogosto, zato je toliko bolj po-membno, da so vsaj v času izida čim bolj na tekočem glede podatkov, ki so dosegljivi po strokovni literaturi. Temeljitejša dopolnila, na primeren način zaznamovana, ne bi zmanjšala našega spoštovanja do pi-sca. Upamo, da bo slovar kljub vsemu do-bro uporaben in da se bodo prvi knjigi kmalu pridružile nadaljnje.*

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

* Pred kratkim je izšel drugi del slovarja z gesli od K do P (zadnje geslo je *ponil* »bar, barem. dajbudi, dakle«).

SLOVAR STAROCERKVENOSLOVANSKEGA JEZIKA

Češkoslovaška akademija znanosti že vrsto let, natančneje od 1956, ko je izšel prvi, pos-kusni snopič, izdaja slovar starocerkveno-slovanskega jezika. Slovar je za slavistiko nadvse pomemben, saj je potreben tako pri primerjalnem študiju slovanskih jezikov kot pri študiju zgodovine posameznih slov. jezikov.

Najpomembnejši dosedanji slovar cksl. je prav gotovo Miklošičev »Lexicon paleoslo-venico-gaeco-latinum emendatum auctum«, izdan na Dunaju v letih 1862—1865. Žal je Miklošič črpal gradivo le iz mlajših cer-kvenoslovanskih spomenikov. Leta 1955 sta v Heidelbergu L. Sadnik in R. Aitzetmüller izdala Handwörterbuch zu den altkirchen-slavischen Texten.

Med slovarje starocerkvenoslovanskega je-zika pa ne moremo prištevati slovarjev v hrestomatijah, ki zajemajo le odlomke spomenikov, niti slovarja Sreznjevskega, ki je črpal gradivo iz staroruskih spomenikov.

Češka slavistika ima bogato tradicijo v raz-iskovanju najstarejšega slovanskega knjiž-nega jezika. Že Josef Dobrovský (1753—1829) je v svojem delu »Institutiones lin-guae slavicae dialecti veteris«, izdanem na Dunaju leta 1822, podal pregled cerkveno-slovanskega jezika. Pozneje sta bila zlasti pomembna Václav Vondrák (1839—1925) in Miloš Weingart (1890—1939). Oba je pri

slovarskem delu prehitela smrt in njuno gradivo je bilo premalo urejeno, da bi ga lahko pozneje uporabili pri sestavljanju ka-kega novega slovarja. Zato so se že med drugo svetovno vojno češki slavisti odlo-čili, da le uresničijo idejo, ki je živelja med njimi že toliko časa. V Pragi, pozneje pa še v Brnu, so sestavili komisijo za sta-rocerkvenoslovanski slovar in delo je ste-klo.

Komisija si je najprej sestavila pravila za izpisovanje gradiva, za transkripcijo, iz-brala pripomočke za ugotavljanje izvirmih predlog in določila spomenike, ki naj bi bili zajeti v slovarju. Ob izbiri spomenikov je bilo precej diskusij. Nekateri so zahte-vali, naj upoštevajo le najstarejše, kanonske rokopise, drugi so bili mnenja, da je treba zaobseči še besedni zaklad mlajših spomenikov. Sprevideli so, da bi bilo to delo po drugem predlogu preširoko zastav-ljeno, zahtevalo bi preveč časa in bi bilo tehnično prezahtevno. Odločili so se za srednjo pot.

Izbrali so obdobje najstarejšega starocer-kvenoslovanskega pismenstva, obdobje de-lovanja Cirila in Metoda, to je njune pre-vođe evangelijev in drugih liturgijskih tek-stov iz grških izvirmikov, prevode in pre-pise njunih učencev, poznejše prepise, ki korenijo v tej dobi, čeprav niso ohranjeni v kanonski podobi, ter tako imenovane če-

ške cerkvenoslovanske tekste. Te zadnje so vključili zaradi jezikovnih in kulturno-zgodovinskih vrednot. Za ekscerpiranje so izbrali najboljše dostopne izdaje, nekatere so popravljali po izvornikih, druge so ponovno fotografirali.

Vse izbrane spomenike so izpisali v popolnosti, besedo za besedo. To je bilo potrebno zato, ker imajo nekatere besede mnogo pomenskih odtenkov. Po končanem delu so našli več kot milijon stotisoč izpisnih listkov. Dobra polovica jih je s starocerkvenoslovanskimi gesli, ostali so z obrnjenimi, grško-, latinsko- in starovisokonemško-starocerkvenoslovanskimi gesli.

In kako je geslo sestavljeno? Oglejmo si to na primeru:

БЛАГОВЪКРЪНЕ, -нѣ п.

occurit in Apost Euch Supr Parim Venc CanVenc Dijav Sluz
zbožnost, *bohobojnost*; *набожносьть, благочестіе; Frömmigkeit, Gottesfurcht*; — εὐσεβεία; pietas; да тѣхъ и безмѣрнѣю житіе живемъ въ всякомъ бѣговѣкрн и ч(и)стотѣ ѣв паши εὐσεβεία 1Т2, 2 Christ Ochr Slpсr Mak Šis; д(о)ухъ свѣдѣнны и бѣговѣкрны εὐσεβείας Is 11, 2 Zach (бѣговѣкрствене Grig); или на ны что къзравте ꙗко слово аи слово или благокрнмъ сткернхотѣ хрѣднн εὐσεβείа 3, 12 1111; и вше надѣем сѣ в(о)укъ млантвкани и бѣговѣкрнмъ дверго качасавѣ и болши чѣдо шентн сѣ VencVost 59b 10.

сг. **БЛАГОВЪКРЪСТЕНІЕ**

»Glava« gesla je zapisana v normalizirani obliki, to je taki, ki ustreza tradicionalnemu razumevanju idealne podobe starocerkvenoslovanskega jezika. Normalizacija je pravopisna, glasoslovna in morfološka. Edino pri tujkah se niso držali glasoslovne normalizacije. Pri pravopisni normalizaciji se uporabljajo take črke, da je omogočena natančno izražena zvočna podoba jezika. Morfološko se normalizirajo besede tako, da se samostalnik napiše v nom. sg. (pluralia in dualia tantum v nom. pl. oziroma du.), pridevnik v nedoločni obliki moškega spola, zaimek v nom. sg. (supletivne oblike tvorijo vsaka svoje geslo), glagol je postavljen v nedoločnik (vidski dvojici tvorita vsaka svoje geslo), prislovi raznih končajev imajo tudi svoje geslo. Prav tako vezniki, medmeti, členice. Števniki, ki so v tekstih napisani s črkami, se tudi v geslu zapišejo s pripadajočo črko in seveda z oznako, ki opozori, da črka pomeni številko.

Za »glavo« sledi v isti vrsti slovična determinacija. Pri sklonljivih besedah so to končnice, ki povedo, v katero sklanjatev

beseda spada. Pri samostalniku in zaimku je napisana končnica gen. sg. (pl. oziroma du.), pri pridevniku končnica za določno obliko, če jo pridevnik seveda ima. Glagolu se pripíše končnici za prvo in drugo osebo. Če je beseda nesklonljiva, se označi z indec. (= nesklonljivo). Po morfološki določitvi se označi še besedna vrsta. Da je neka beseda samostalnik, je pokazano s tem, da se pripíše oznaka za spol (m., f., n.), pri pluralia in dualia tantum še pl. oziroma du. Glagol ima določen vid (pf. ali ipf.), druge besedne vrste pa imajo pripadajočo oznako, npr. adj., pron., num., itd. Pri zaimkih, števnikih in veznikih je določitev lahko še natančnejša, tako da je jasno, ali je osebni zaimek ali kazalni, vprašalni, itd. Pri števnikih glavni, vrstilni, itd., pri veznikih vezalni, ločilni, protivni, itd. Pri predlogih je treba napisati še rekciijo, včasih tudi pri glagolih, posebno če se vežejo z več skloni.

Pod glavo so vedno našeti spomeniki, v katerih določena beseda nastopa. Nato sledi prevod »glave« v češčino, ruščino, nemščino, za pomišljamem pa še grška, latinska in ponekod starovisokonemška paralela iz izvornih tekstov ali iz starih paralelnih prepisov. Po dvopičju sledijo primeri iz tekstov. Izbrani so taki, ki čim boljše osvetlijo pomene besede, razne pomenske odtenke, frazeološke vrvine, sintaktične zveze in najzanimivejše morfološke pojave. Včasih nastopa beseda v taklo omejenem številu variant, da je najboljše vse primere izpisati. Ob taki priložnosti se na koncu citiranja označi z Exh. (izčrpano), če pa primeri izčrpajo samo enega izmed pomenov, se to označi z in hoc sensu exh. Poleg starocerkvenoslovanskih primerov je še ustrezno besedilo v jeziku izvornika, to je v grščini, latinščini ali starovisoki nemščini. Seveda primeri niso napisani v normiranem pravopisu, ampak tako, kot so zapisani v besedilu. Glagolski teksti so transliterirani v cirilico. Če so kakšne besede v primerih okrajšane, je treba okrajšani del izpisati v oklepaju, razen pri besedi, ki stoji v »glavi«.

Na koncu gesla je še podatek, kje je treba iskati sinonimne izraze.

Naj za ilustracijo navedem še nekaj krajših gesel:

БЛАГОВЪКРОВАТИ, -роуѣжъ, -роуѣжши ipf.

occurit in Napis
zbožne, *správně věřiti*; *набожно, правильно веровать; fromm, recht glauben; pie, recte credere*: о велицѣхъ в(о)жнн прѣквншннн таннѣ сѣщнн о нас(ъ) бѣговѣроуѣж и здравѣ сын оумомъ Napis 95b 21.
— Exh.

БЛАГОУКРЪНИК adv.

occurret in Supr

zbožnŭ; побожно; from; — εὐσεβῶς; pie; и
всѣхъ благоукръникъ жнѣжштнѣ о х(р)истосѣ; поуждѣ-
ахъ са жрѣти богомъ εὐσεβῶς Supr 68, 26; вѣкахъ
же воини ... жнѣжштѣ благоукръникѣ εὐσεβῶς Supr
69, 4sq. — Exh.

cf. БЛАГОУКЪРНО

—
ДН numeri nota — v. ѧ numeri nota et ѧ numeri nota
glag.

АМАЛТИНЪ adj. poss.

occurret in Grig

АМАЛТИНЪ РОГЪ *Amalthein roh*; *Амалфеин рог*;
Horn der Amalthea; — Ἀμαλθείας κέρα; *Amaltheae*
cornu, *Cornu stibii* — nomen filiae Job (hebr. Qeren-happūk
= cornu stibii): нарече прѣкѣ дѣнѣ · в(ъ)торки жѣ
касѣк · третѣн же амалтинъ рогъ Ἀμαλθείας κέρα
Job 42, 14 Grig (κορνουστοφβα Gl). — Exh.

cf. κορνουστοφβα

PRIREJENI IZBOR SPISOV NOAMA CHOMSKEGA V SRBOHRVAŠČINI*

V svojem zapisu želim na kratko obvestiti bralce o knjigi, ki je namenjena predvsem širšemu občinstvu izobražencev, čeprav seveda ni rečeno, da ne bi mogla koristiti tudi kot uvodno berilo jezikoslovcem, ki bi se želeli še le seznaniti s transformacijsko generativno slovnico oziroma s to koncepcijo teorije jezika.

Knjiga je razdeljena na štiri dele, ki jim je urednik dal naslove: *Splošna načela*, *Teorija slovnice*, *Pridobivanje jezikovnega znanja in Psihološke in filozofske implikacije*. Ti naslovi precej jasno kažejo, za kaj v posameznih delih gre, vendar pa so v vsakem poglavju bolj ali manj izrazito prikazana temeljna vprašanja, ki jih bomo skušali na kratko orisati ne glede na zgoraj razdelitev.

Že v prvem tekstu (iz predavanja Noama Chomskega na konferenci o pouku tujih jezikov leta 1965) naletimo na eno od osrednjih točk razglabljanja Chomskega o jeziku nasploh: »Najbolj očitna in najbolj značilna lastnost normalnega jezikovnega obnašanja je, da je inovativno ter neodvisno od stimulansov ... Zamisel, da je jezikovno obnašanje sestavljeno iz 'reakcij' na 'dražljaje', je navaden mit, prav kakor ideja, po kateri je to obnašanje stvar navade in posploševanja ... To lastnost inovativnosti in neodvisnosti od dražljajev

Delo pri slovarju je precej zahtevno, vendar so do sedaj izdali že enaidvajset snopičev in prišli do gesla nyné. Zelo pomembno pa je, da iz gradiva, ki so ga nabrali za slovar, nastajajo številne študije: o besednem zakladu posameznih spomenikov, o besednih variantah, sintaktičnih zanimivostih in podobno.

Tako veliko delo seveda ne more biti do nadrobnosti popolno. Na razne napake sta opozorila Bernštejn v reviji *Slavia* 30 (1961), str. 318—325, in Večerka, 40 (1971), str. 107—112. Vendar te napake niso tako bistvene in velike, da bi zmanjšale vrednost slovarja, pomembnega ne samo za slaviste, ampak za vse, ki se ukvarjajo z zgodovino in kulturo Slovanov.

Cvetana Tavzes
Ljubljana

označujem s terminom 'ustvarjalni vidik uporabe jezika' (str. 35). Ta inovativnost oziroma ustvarjalnost jezika tiči v temelju zamisli o transformacijsko generativnih slovnica; gre za prepričanje, ki ga Chomsky poudarja na vsakem koraku — da je namreč bistveno zanimivo pri jeziku to, da je vsak govorni predstavnik nekega jezika (oseba, ki ta jezik uporablja kot materin jezik; *opomba R. Bugarskega na str. 36*) sposoben tvoriti in razumeti stavke, ki so novi v tem smislu, da še nikdar niso bili izrečeni ali zapisani (prim. str. 36. zgoraj). Tu Chomsky navezuje na tradicijo tkim. univerzalne ali filozofske slovnice, ki jo je v devetnajstem stoletju povsem izpodrinilo zgodovinsko-primerjalno in poznejše strukturalno jezikoslovje; o tem govori v odlomkih v prvem, še podrobneje in obsirneje pa v četrtem delu izbora (*Psihološke in filozofske implikacije*). Chomsky začenja že z delom Juana Huarteja, španskega zdravnika s konca šestnajstega stoletja, in z njegovimi tremi nivoji inteligence: s »poslušnim intelektom«, načelom običajne empirične percepcije, dalje z normalno človeško inteligenco, ki je nosilec ustvarjalnosti v spoznanju, še posebej v zgoraj omenjenem jezikoslovnem smislu, ter končno s

* Noam Čomski, *Gramatika i um*. Izbor in redakcija — Ranko Bugarski. Prevod — R. Bugarski in Gordana B. Todorović. Nolit. Beograd 1972. 288 str.

pravo ustvarjalno domišljijo, ki »presega normalno inteligenco« (str. 197, 198). Distinkcija, ki Chomskega predvsem zanima, je distinkcija med prvima dvema vrstama intelekta. Skupaj z racionalistično mislijo sedemnajstega stoletja je prepričan, da je prva vrsta intelekta, ki sloni zgolj na empirističnem načelu, da »ni nič v umu, česar prej ne bi bilo v čutih«, povsem nesposobna in neprimerna za jezikovno dejavnost. To je prav tisto vprašanje, ki je povzročilo kartezijansko postuliranje »res cogitans« poleg »res extensa«. »Kartezijanci so skušali poudariti, da teorija o fizičnih telesih, če jo izkristaliziramo, razjasnimo in izdelamo do skrajnih možnosti, še vedno ne more pojasniti dejstev, ki so introspektivno očitna in ki jih potrjuje tudi naše opazovanje drugih ljudi v akciji. Posebej ta teorija ne more pojasniti normalne uporabe jezika, prav kakor ne more pojasniti tudi temeljnih lastnosti misli. Zatorej se je treba sklicevati na čisto novo načelo; po besedah kartezijancev: treba je predpostaviti neko drugo substanco, katere bistvo je misel, poleg telesa z njegovimi esencialnimi lastnostmi prostorsosti in gibanja. To novo načelo vsebuje neko 'ustvarjalno lastnost', najočitneje v tistem, kar bi lahko imenovali 'ustvarjalni vidik uporabe jezika'; to je distinktivno človeška sposobnost, izraziti nove misli in pojmiti povsem nove izraze misli v okviru 'vzpostavljenega jezika', jezika kot produkta kulture, podrejenega zakonom in načelom, ki so delno lastna le njemu, delno pa odraz splošnih lastnosti uma« (str. 193—194).

Če se vrnemo k čisto jezikoslovni problematiki, pomeni vse to, da so tako rekoč vse izjave v jeziku nove, zaradi česar jezikovna sposobnost posameznika ne more biti produkt golega registriranja pogostnosti posameznih stavkov oziroma stavčnih konstrukcij. »Isto velja tudi za strukture, če nam 'struktura' nekega stavka pomeni niz kategorij, ki jim pripadajo njegove zaporedne besede ali morfemi« (str. 124). (Ob tem je zanimiva pripomba R. Bugarskega (na isti strani), ki izraža dvom v neomejeno možno število struktur stavkov; opozarja namreč na možnost drugačnega pojmovanja strukture stavka — kot »splošnejšega obrazca, bolj funkcionalno kakor pa kategorialno definirane«.) Če pa je tako, potem je jasno, da v temelju jezikovne sposobnosti človeka tičijo neka univerzalna načela, ki jih ni mogoče pridobiti po empirični poti; resnično je Chomsky mnenja, da gre za prirojeno strukturo človeškega uma. Končni cilj lingvistične analize je prav razkritje teh temeljnih načel oziroma

njihov opis; v tej nalogi se interesi jezikoslovja prav gotovo tesno prepletajo z interesi psihologije. Seveda pa je takšna koncepcija jezikoslovja in psihologije močno tuja behavioristično in empiristično usmerjenemu jezikoslovju in psihologiji, ki si takšnih vprašanj načelno ne moreta niti zastavljati.

Doslej smo nekajkrat srečali izraz »jezikovna sposobnost«. Gre za temeljno distinkcijo, ki jo dela Chomsky med »jezikovno sposobnostjo« in »govorno dejavnostjo« (competence, performance): »Brez nadaljnje razprave izhajamo iz saussurovske distinkcije 'langue'/'parole', le da ne sprejemamo saussurovske redukcije pojma 'langue' na sistem elementov, temveč ga pojmujeemo tudi kot sistem pravil« (str. 173). V zvezi s tem se jezikoslovno raziskovanje lahko ukvarja s tremi elementi. Prvič so tu primarni jezikovni podatki, se pravi obstoječi stavki; potem je tu slovnica, zgrajena na podlagi teh podatkov; in sredi med obema pa je tisti model, ki omogoča gradnjo take slovnice. Slovnica, ki bi se omejila na točen opis primarnih podatkov, bi ustrezala »ravnini observacijske adekvatnosti«. Takšna slovnica za Chomskega ni zanimiva. Slovnica, ki pravilno razlaga »langue«, to je jezikovno sposobnost govornika, ustreza »nivoju deskriptivne adekvatnosti«. (»Deskriptivno adekvatna slovnica« torej za Chomskega nikakor ni tista, ki čim bolj točno opisuje strukturo nekega danega korpusa stavkov.) Takšne so lahko slovnice posameznih jezikov; takšna mora biti vsaka transformacijsko generativna slovnica. Te slovnice pa so skupaj z zgoraj omenjenimi modeli, ki omogočajo njihovo gradnjo, predmet lingvistične teorije, katere naloga je, da »opiše notranjo strukturo PM« (pridobivalnega modela, t. j. zgoraj omenjenega modela za gradnjo slovnice) »in s tem pokaže, kako deskriptivno adekvatna slovnica izhaja iz primarnih jezikovnih podatkov.« Kolikor se teoriji tak opis posreči, ta teorija »ustreza ravnini eksplanatorne adekvatnosti«. Tu, pri tej zadnji »ravnini adekvatnosti«, gre za univerzalna načela, ki smo jih omenili v prejšnjem odstavku. Tu se konča slovnica in se začne teorija jezika. Tako smo spet pri univerzalni slovnici.

Iz univerzalne slovnice racionalistične dobe izhaja v zvezi s tem tudi distinkcija, ki je danes značilna za Chomskega in transformacijsko generativno slovnico. Že univerzalna slovnica je, kot pravi Chomsky, »potegnila ostro zarezno med nečim, kar lahko imenujemo 'globinska struktura' in 'po-

vršinsko strukturo' (deep structure — surface structure). Globinska struktura stavka je abstraktna forma, ki je osnova stavka in ki določa njegov pomen; prisotna je v umu, ni pa nujno neposredno predstavljena v fizičnem signalu. Površinska struktura stavka je dejanska organizacija fizičnega signala v fraze različnih velikosti, v besede iz različnih kategorij, z ustreznimi členki, fleksijami, zaporedjem itd. Temeljna predpostavka univerzalnih slovniciarjev je bila, da se jeziki skorajda ne razlikujejo na ravni globinske strukture — ki odraža osnovne lastnosti misli in pojmovanja —, da pa se lahko zelo razlikujejo na precej manj zanimivi ravni površinske strukture (str. 43). »Precej manj zanimiva je ravnina površinske strukture« je raven govorne dejavnosti, 'parole'; v jezikovno sposobnost, 'langue', pa spada globinska struktura, ki je predmet eksplanatorno adekvatne jezikovne teorije, ter transformacijski proces, ki je skupaj z globinsko strukturo predmet deskriptivno adekvatne transformacijsko generativne slovnice na ravni posameznih jezikov. Transformacijsko generativna slovnica je generativna po tem, da ustvarja (generira) nove stavke nekega jezika; transformacijska pa je po tem, da te stavke kot površinske strukture ustvarja iz globinskih struktur s pomočjo transformacijskih pravil. Pri tej konceptiji je semantična komponenta stavka določena že z globinsko strukturo; transformacije so stvar sintakse. Zato je razumljivo, da je vsaka »klasična« trans-

formacijsko generativna slovnica predvsem teorija sintakse. »...Neka generativna slovnica mora biti sistem pravil, ki ima iterativno sposobnost generiranja nedoločeno velikega števila struktur. Ta sistem pravil je mogoče razstaviti v tri glavne komponente generativne slovnice: sintaktično, fonološko in semantično. Zadnji dve sta povsem interpretativni; v rekurzivni generaciji stavčnih struktur ne igrata nobene vloge« (str. 94). »Seveda ni mogoče dokazati, da so semantični pojmi v slovnici brez koristi, prav kakor je nemogoče dokazati irelevantnost katerekoli druge skupine pojmov. Vendar pa se zdi, da raziskovanje takšnih postavk brez izjeme vodi k sklepu, da samo neka čisto formalna osnova lahko da trden in produktiven temelj za konstruiranje slovnice teorije« (str. 90).

Dejstvo, da so jezikoslovci Lakoff, Ross in McCawley, učenci Chomskega, »v nekem smislu postavili na glavo« (str. 73; uvod R. Bugarskega k drugemu poglavju) standardni model generativne slovnice, s tem da so ga utemeljili na semantiki, morda kaže, da je tu pomanjkljivost standardne transformacijsko generativne slovnice. Toda šele v prihodnosti bo mogoče reči, kateri izmed obeh modelov je plodnejši za raziskovanje jezika, in ali nista morda to le dve strani istega temeljnega vprašanja o jeziku, na katero bo lahko odgovorila ali bolje odgovarjala le vedno bolj poglobljena in hkrati razširjena teorija.

Janez Žitnik
Ljubljana

V OCENO SMO PREJELI

Koblar, Francè: Slovenska dramatika. 1. knj. (Od začetkov do naturalizma. Opremil Marijan Tršar.) Ljubljana, Slovenska matica 1972. 252 + (II) str. 8°.

Zgodovina slovenskega slovstva VII.: Slovstvo v letih vojne 1941—1945. Ur. Lino Legiša. Spisal Viktor Smolej. Ljubljana, Slovenska matica 1971. 390 + (I) str. s slikami. 8°.

Bacon, Francis: Eseji ali politični in moralni nasveti. (Poslovenila: Zdenka in Franje Jerman. Opremil Josip Korošec.) Ljubljana, Slovenska matica 1972. 241 + (III) str. 8°. (Filozofska knjižnica. 12.)

Borko, Božidar: Srečanja. (Opremila Miša Bernik.) Ljubljana, Slovenska matica 1971. 164 + (III) str. + 1 portr. 8°. (Spomini in srečanja. 6.)

Lipusch, Florian: Zmote dijaka Tjaža. Roman. (Opremil Matjaž Vidic.) Maribor, Obzorja 1972. 164 + (II) str. 8°.

Švabič, Marko: Sonce, sonce, sonce. (Opremil Milenko Matanovič.) Maribor, Obzorja 1972. 207 + (II) str. 8°.

Zupančič, Mirko: Literarno delo mladega A. T. Linhart. (Opremil Julijan Miklavčič. Imensko kazalo sestavila Lokar Slavka.) V Ljubljani, Slovenska matica 1972. 123 + (IV) str. 8°. (Razprave in eseji. 17.)

Linguistica XI. Ljubljana, Univerza v Ljubljani 1971. 94 + (I) str. 8°.

Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XV, br. 4. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo 1971. Str. 275—348 + (IV) str. 8°.

Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XVI, br. 1. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo 1972. 92 str. 8°.